Ekonomska povijest - prikaz ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin

Pavić, Hrvoje

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:639272

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Povijesti i Hrvatskog jezika i književnosti

Hrvoje Pavić

Ekonomska povijest – prikaz ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin

Diplomski rad

doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2015.

Sažetak

Ovaj diplomski rad „Ekonomska povijest – prikaz ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin“ u uvodnim poglavljima prikazuje teorijski koncept razvoja ekonomske povijesti kao povijesne discipline unutar europske i hrvatske historiografije. Potom su prikazani društveno – ekonomski uvjeti u Slavoniji u 18. stoljeću te život i rad na poboljšavanju gospodarskih prilika Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin (Pečuh, 1726. – 1808., Čepin). Cilj istraživanja je prikazati Glavni naglasak stavljen je na analizu odredbi iz Adamovichevih gospodarskih pravilnika, tj. uputa koje je pisao upraviteljima zakupljenog Valpovačkog vlastelinstva: Privremeni naputak (za provizora), Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko i Pravilnik o ubiranju desetine; naslijeđenog Vlastelinstva Sveta Helena: Regulamentum domaniale te iz oporuke i kodicila. Pri analizi naglasak je stavljen na glavne odredbe iz pravilnika a to su: dužnosti službenika (upravitelja, pandura i desetničara), zaštita imovine, odredbe o radu, zaštita šuma, poticanje trgovine, kažnjavanje službenika i kmetova, poljoprivredne djelatnosti te uzgoj konja i volova. Na temelju analiziranih gospodarskih odredbi iz Adamovichevih spisa dan je prikaz Adamovicha kao gospodarstvenika na prijelazu s feudalnog na kapitalistički način poslovanja.

Ključne riječi: ekonomska povijest, Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin, gospodarski pravilnici, feudalizam i kapitalizam

Tablica sadržaja

Sažetak 2
1. Uvod 5
2. Ekonomska povijest 6
2.1. Što je ekonomska povijest? 6
2.2. Razvoj istraživanja ekonomske povijesti 7
3. Ekonomska povijestu hrvatskoj historiografiji 11
3.1. Inicijalno razdoblje 11
3.2. Početna instiucionalizacija 11
3.3. Filozofski fakultet u Zagrebu - središte istraživanja ekonomske povijesti 12
4. Kome pripada ekonomska povijest? 14
5. Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji 18. stoljeća 15
6. Ekonomska misao u 18. stoljeću 20
6.1. Ekonomska misao u Habsburškoj monarhiji 20
6.2. Agro – ekonomska misao u Slavoniji 21
7. Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin 22
7.1. Porijeklo obiteljiAdamovich 22
7.2. Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin 23
7.2.1. Javni djelatnik 23
7.2.2. Građevine 24
7.3. Gospodarska djelatnost 26
7.3.1. Čepinsko vlastelinstvo 26
7.3.2. Isušivanje močvara 27
7.3.3. Zakupnik Valpovačkog vlastelinstva 29
8. Gospodarski pravilnici 29
8.1. Valpovačko vlastelinstvo 31
8.1.1. Privremeni naputak (za provizora) 31
8.1.2. Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko 32
8.1.2.1. Dužnosti pandura 32
8.1.2.2. Kažnjavanje 33
8.1.2.3. Zaštita šuma 33
8.1.3. Pravilnik o ubiranju desetine 34
8.1.3.1. Dužnosti desetničara 35
8.1.3.2. O kmetovima 35

8.1.3.3. Ubiranje i skladištenje žitarica 35
8.1.4. *Regulamentumdomaniale* (Kako se gospodarilo na feudalnom dobru) 36
8.1.4.1. Dužnosti i obveze službenika 38
8.1.4.2. Poljodjelstvo 40
8.1.4.3. Uzgoj volova i konja 42
8.1.4.4. Kažnjavanje 44
8.1.4.5. Zaštita šuma i voćaka 46
8.1.4.6. Izgradnja 48
8.2. Oporuka i kodicil 50
8.2.1. Podjela posjeda 51
8.2.2. Gospodarenje 53
8.2.3. Odnos prema službenicima 53
9. Adamovich i kapitalizam 54
10. Zaključak 57
11. Popis literature i izvora 59
11.1. Popis literature 59
11.2. Objavljeni izvori 62
11.3. Neobjavljeni izvori 63
11.4. Ostalo 63
12. Popis priloga 64
13. Popis slikovnih priloga 64
14. Prilog 1. 65
15. Slikovni prilozi 74

1. Uvod

Prva poglavlja diplomskog rada „Ekonomska povijest – prikaz ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin“ posvećena je metodološkom prikazu razvoja ekonomske povijesti kao samostalne povijesne discipline između povijesti i ekonomije unutar francuske i hrvatske historiografije. U sljedećim poglavljima prikazane su najvažnije odrednice ekonomske misli Habsburške monarhije i Slavonije u 18. stoljeću te društveno – ekonomskih odnosi u Slavoniji tijekom 18. stoljeća. Ova svojevrsna uvodna poglavlja služe stvaraju predodžbe o uvjetima u kojima je djelovao Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin. Središnja poglavlja posvećena su ranoj povijesti obitelji Adamovich te javnoj i gospodarskoj aktivnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha.

Analiza Adamovichevih gospodarskih pravilnika, tj. uputa koje je pisao upraviteljima svojih posjeda, prikazana je u zasebnim poglavljima. Analizirana su tri pravilnika koja je Adamovich napisao za zakupljeno Valpovačko vlastelinstvo: najstariji Privremeni naputak (za provizora) iz 1769. godine objavio je Ivan Erceg. Pravilnici *Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko* iz 1776. godine i Pravilnik o ubiranju desetine iz 1776.-1777. godine koji do sada nisu objavljeni. Također je prikazan najpoznatiji i najsveobuhvatniji Adamovichev pravilnik, pisan za upravitelja naslijeđenog Vlastelinstva Sveta Helena, *Regulamentum domaniale* iz 1775. godine. Ovaj pravilnik prvi je objavio Josip Bösendorfer[1], a njegovu detaljnu analizu objavio je Ivan Erceg.[2] Također su prikazane i gospodarske odredbe iz Adamovicheve oporuke iz 1801. i kodicila iz 1804. godine. Oporuku i kodicil objavio je i obradio Ivan Erceg u sklopu knjige o Ivanu Kapistranu I.[3]

Zadaća ovog istraživanja je prikazati Adamovicha kao naprednog gospodarstvenika na razmeđu feudalizma i kapitalizma. Adamovicheva gospodarska djelatnost prikazana je na temelju njegovih gospodarskih pravilnika.

U hrvatskoj historiografiji prvi je Josip Bösendorfer otvorio pitanje povijesti plemićke obitelji Adamovich de Csepin.. Poznavanju gospodarskog djelovanja Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin najviše je pridonio Ivan Erceg. Neobjavljeno arhivsko gradivo korišteno je iz fondova i zbirki Državnog arhiva u Osijeku, Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, Baranya Megyei Levéltára u Pečuhu i Magyar országos levéltáru Budimpešti te

[1] Josip Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb 1950.
[2] Ivan Erceg, Ivan Kapistran Adamović, javni djelatnik, veleposjednik i ekonomist, pregled ekonomsko – povijesnog razvitka (18.st) Osijek 1996.
[3] Isto

privatnih arhiva Nikole baruna Adamovicha de Csepin st. iz Zagreba, Anne pl. Adamovich de Csepin iz Győra i Ivana Ercega. Prilikom izrade rada koristio sam rezultate dobivene tijekom istraživanja za završni rad „Gospodarski pravilnici Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin“ iz 2013. godine.

2. Ekonomska povijest

2.1.Što je ekonomska povijest?

Hrvatski povjesničar Rudolf Bićanić u diskusiji sa slovenskim povjesničarom Franom Zwitterom ističe da je historija učiteljica ekonomije. Smatra kako je potrebno ekonomsku historiju izvući iz uloge pomoćne povijesne znanosti u „samostalan naučni predmet.“ [4] Ekonomska povijest i povijest istražuju istu znanstvenu građu, ali predmet je istraživanja drugačiji. Ekonomska povijest istražuje *odnose u materijalnoj reprodukciji u društvu*, a „povijesna povijest“, kako napominje Bićanić, ima širi i različitiji opseg zanimanja i istraživanja.[5]

Ekonomska je povijest specifična ekonomska znanost jer se služi ekonomskim kategorijama, metodama ekonomske analize i ocjenama ekonomskih odnosa. Povjesničaru je teško baviti se istraživanjem ekonomske povijesti jer premalo poznaje ekonomske nauke, no ne može niti ekonomist bez potrebnih povijesnih predznanja shvatiti dubinu i širinu funkcioniranja predmeta istraživanja u prošlom vremenu. Upravo zbog toga ekonomsku povijest treba promatrati kao zasebnu, ali opet zajedničku – interdisciplinarnu disciplinu između povijesti i ekonomije.[6]

U skladu s brzim tehnološkim razvojem razvijaju se i ekonomske doktrine čiji je cilj maksimizirati dinamiku gospodarskog razvoja zemalja i svijeta. Te doktrine kao podlogu svojih procjena i mogućnosti razvoja koriste i podatke iz gospodarske povijesti o dinamici razvoja određenog društva. Zahvaljujući spoznajama iz područja ekonomske povijesti o funkcioniranju nacionalnih ekonomija olakšano je vođenje suvremene ekonomske politike. Omogućen je uvid u zapostavljena područja proizvodnje te su dani odgovori na pitanja kako u budućnosti povećati životno blagostanje stanovništva.[7]

---

[4] Rudolf Bićanić(dalje: Bićanić), Još jedna riječ o ekonomskoj povijesti, u: *Zgodovinski časopis*, br.9, Ljubljana 1955., str. 197.
[5]Isto, str. 197.
[6]Isto, str. 198.
[7]Vladimir Stipetić (dalje: Stipetić), Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.), Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 22, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2012., str. 2.

Smatram da je svakako i danas aktualan Bićanićev stav iz 1955. godine u kojem ističe važnost ekonomske povijesti za ostale grane povijesti, ali i za istraživanje ekonomske baze društva te nužnost da ekonomska povijest postane samostalna disciplina).[8]

2.2.Razvoj istraživanja ekonomske povijesti

Nove historije imaju zajednički temelj u brzim i dubokim promjenama u svim znanostima i shvaćanju znanja od početka XX. stoljeća, a pogotovo nakon sredine XX. stoljeća. Društvene i humanističke znanosti proširuju područja i načine istraživanja. Značajna je novost tih istraživanja interdisciplinarnost. Nastaju složene znanosti koje u nazivu sjedinjuju imenicu i pridjev, primjerice ekonomska povijest.[9]

Početkom XX. stoljeća javljaju se kritičari koji kritiziraju tradicionalnu historiografiju, tj. historiografiju usmjerenu političkoj događajnici. Kritika postupno otvara nove vidike u istraživanju i zadaći povjesničara.[10] Ključno mjesto u modernizaciji historiografije ima grupa francuskih povjesničara okupljena oko časopisa *Annales*.[11]Povjesničari okupljeni oko Anala svojim radom izmijenili su pejzaž i značaj suvremene historiografije.[12]Lucien Febrvre i Marc Bloch željeli su pokretanjem novog časopisa *Annales d'historieéconomiqueetsociale*1929. godine osigurati istraživanju ekonomske povijesti središnje mjesto u historijskom istraživanju. To je važno jer su istraživanja poticana pod utjecajem onodobne gospodarske krize. Anali su ključni za oblikovanje *nove historije,* koja teži za interdisciplinarnošću. Bloch i Febvre promoviraju socijalnu i ekonomsku historiju nastojeći postići širinu istraživanja suradnjom s ekonomistima, sociolozima i geografima.

Tradicionalni sadržaji historijskog istraživanja zamjenjuju se postupno zanimanjem za proizvodnju, kretanje cijena, ekonomske cikluse, socijalnu mobilnost, izbornu sociologiju, tehniku, religiju i historiju mentaliteta. Istraživanjima se nastoji dobiti što potpunija slika društvenog života čovjeka u prošlosti.[13]

---

[8]Bićanić, Još jedna riječ o ekonomskoj povijesti, str. 198.
[9]Zlata Živaković – Kerže (Živaković – Kerže), Doprinos Ive Mažurana istraživanju gospodarske povijesti Slavonije, Srijema i Baranje (dalje: Doprinos Ive Mažurana…), u: *Književna revija – Časopis za književnost i kulturu,* God. 54., br. 3.-4., Osijek 2014., str. 99.
[10]Vladimir Stipetić – Nenad Vekarić, Povijesna demografija Hrvatske, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2004., str. 11. – 12.
[11]Mirjana Gross (dalje: Gross), Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja (dalje: Suvremena historiografija); Novi liber, Zagreb 1996., str. 211.
[12]Isto, str. 237.
[13]Isto, str. 212.

Nova historija Anala okrenuta je rješavanju problema. Napušta se prepričavanje povijesnih izvora, a potiče se istraživanje svih društvenih aktivnosti u prošlosti, tj. istraživački interesi su pomaknuti s „velikog“ na „malog“ čovjeka i traži se suradnja s društvenim znanostima od kojih povjesničari trebaju učiti. [14] Mirjana Gross ističe kako je upravo ekonomska povijest omogućila stvaranje mostova među historiografskim disciplinama. Primjerice, ekonomski povjesničar prilikom proučavanja industrijalizacije određenog područja može dati dragocjene priloge spoznaji razvoja društvenih struktura.[15]

March Bloch bavi se istraživanjem povijesti agrarnih društava, poljoprivrede i tehnike. U prvim se radovima Bloch bavi historijom mentaliteta, dok se u kasnijim radovima bavi ekonomskom i društvenom poviješću. U knjizi „Originalna obilježja francuske agrarne povijesti“ definira agrarnu historiju kao istraživanje poljoprivrednih tehnika i običaja, nasuprot tradicionalnom pristupu koji se isključivo bavio pravnim ustrojem feudalnog posjeda. Bloch daje koncepciju *agrarne civilizacije*, tj. različitih sustava koje objašnjava ne samo s fizičkom okolinom nego ih nastoji shvatiti u skladu s društvenim ustanovama. Služeći se regresivnom metodom Bloch na temelju suvremenog izgleda obradivih površina istražuje raspored polja i način obrade zemlje kroz povijest.[16]

Geogres Lefebvre, kao i March Bloch i Lucien Febrvre, pripadnik je prve generacije okupljene oko Anala te je začetnik istraživanja ekonomske i socijalne historije uz upotrebu statističkih i demografskih tehnika. Kao stručnjak za agrarne probleme seljaka u marksističkom duhu razrađuje klasnu borbu u francuskoj revoluciji.[17]

Nakon II. svjetskog rata nastaju *novi Anali*. Dotadašnji naslov *Anali. Ekonomije i društva* mijenjaju u *Anali. Ekonomije, društva i civilizacije*. Tim nazivom očituje se širenje istraživačkog horizonta na sva područja duhovnog i materijalnog života. Prodornost i uspješni rezultati povjesničara okupljenih oko Anala šire ideje među europskim, američkim i azijskim povjesničarima.[18]Historiografska istraživanja ekonomsko društvenog razvoja do 60-tih godina bila su zapostavljena zbog pažnje usmjerene „tradicionalnoj historiografiji, i doktrine neka historiografija ostane kakva je bila.“[19]

---

[14]Isto, str. 214.
[15]Mirjana Gross, Mostovi prema sintezi, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1981., str. 9.
[16]Gross, Suvremena historiografija, str. 217. – 218.
[17]Isto, str. 220.
[18]Isto, str. 238.
[19]Živaković – Kerže, Doprinos Ive Mažurana…, str. 100.

Jedna od odrednica povjesničara nove historije posuđivanje je problema, metoda i predmeta istraživanja od drugih društvenih znanosti. Posuđujući, a pri tome ne vežući se, historija je imala namjeru postati područje znanja koje će pružiti objašnjenje društvenih pojava.[20]

Pripadnik druge generacije Anala Fernand Braudel postaje predvodnik istraživanja grupa, ekonomskih i društvenih struktura upotrebom kvantitativnih metoda i fenomena dugog trajanja.[21] Uz Braudela najznačajniji povjesničar druge generacije Anala bio je Ernest Labrousse. On kao profesor ekonomske povijesti na Sorbonnei utječe da ekonomska i socijalna povijest postaju dominantne među povjesničarima okupljenima oko Anala. Njegovo djelo „Nacrt kretanja cijena i prihoda u Francuskoj 18. stoljeća“ temelj je nove metode ekonomske historije.[22]

Ekonomska povijest sa središtem u povijesti otvara vrata novim predmetima istraživanja: demografiji, lokalnoj i međunarodnoj trgovini, agrarnoj i industrijskoj proizvodnji. Kvantitativnim metodama istražuju se društvenokulturne pojave. Labrousseov poticaj korištenju kvantitativnih metoda omogućio je serijalnu historiju. U nju su uključena društvena područja o kojima postoje informacije koje je moguće kvantificirati. Zbog toga šezdesetih godina počinje istraživanje do tada nezanimljive i nekorištene građe (npr. matične knjige, porezni popisi…).[23]

Braudel na moderan način pristupa ekonomskoj povijesti. Prekida ograde ekonomske povijesti usmjerene istraživanju poljoprivrede, trgovine i industrije. On poglede proširuje istraživanjem svakodnevnog života. Istraživanjem prehrane, odijevanja, stanovanja, oruđa, širenju tehnike, novca i života u gradovima Braudel uspostavlja koncept tri vremenske razine. U osnovi je materijalna civilizacija koja predstavlja ponavljanje djelatnosti i ponašanja iz prošlosti. Na srednjoj razini je ekonomski život, tj. tržišna privreda kao sustav pravila i nužnosti, dok se na vrhu nalazi kapitalistički mehanizam.[24] Braudel povezuje, ali i razgraničava materijalni i ekonomski život jer, iako su blisko povezani, oni su i odvojeni. Istražujući svakodnevicu također dajemo prikaz ekonomskog života. Braudel pokušava objasniti kako

[20]Gross, Suvremena historiografija, str. 239.
[21]Isto, str. 240.
[22]Isto, str. 241.
[23]Isto, str. 242.
[24]Isto, str. 245.

ekonomska kretanja utječu na rast ili stagnaciju društvenog i biološkog života. Njegov interes je primarno usmjeren pitanju proizvodnje dobara i života pojedinca unutar društva.[25]

Braudel veliku pažnju posvećuje istraživanju seljačke ekonomije jer selo je kroz povijest do mehaničke revolucije u 19. stoljeću bilo tromo i otporno na promjene. U promatranju seljačkih ekonomija Braudela najviše zanima uloga gradova, prometa, položaj obrta i trgovine, a kroz kredite promatra prodor kapitalizma na selo. Seljačka ekonomija promatra se kroz suprotnosti i suživot infrastruktura i superstruktura. Zbog zaostajanja u razvoju baze - sela u zaostatku je i razvoj francuskog društva.[26]

Historijski strukturalizam označava niz geografskih, ekonomskih, društvenih i mentalnih odnosa koji traju razmjerno dugo i povezuju skupine ljudi te određuju povijesne događaje koji su lako uočljivi suvremenicima. Francuska historiografija 20. stoljeća naglasak istraživanja stavila je na fenomene dugog trajanja za razliku od historiografije 19. stoljeća gdje je naglasak bio na istraživanju brzih promjena u vremenu.[27] Struktura predstavlja ono što u određenoj ekonomiji i društvu traje dovoljno dugo, a da se ne može primijetiti običnim promatranjem. Time dolaze do izražaja do tada nekorišteni izvori poput katastara, matičnih knjiga, popisa stanovništva, ženidbenih ugovora i oporuka.[28]

Korištenje kvantitativnih metoda u povijesnim istraživanjima omogućilo je nova istraživanja povijesti stanovništva, no najveću su primjenu kvantitativne metode dobile u ekonomskoj povijesti. Istraživanja temeljena na kvantitativnim metodama postaju podloga gotovo svih teorija gospodarskog rasta.[29]

Zahvaljujući podatcima iz *novih* izvora aktualna postaje serijalna historija, disciplina koja „konstruira povijesne činjenice u vremenu, u serijama homogenih jedinica koje se mogu usporediti, a ponavljaju se u razmjerno duljem trajanju i unutar njega u određenim pravilnim intervalima.“[30] Dio istraživanja tada postaje kvantifikacija i upotreba osobnog računala, a broj postaje važan dio interpretacije dugotrajnog razvoja.[31] Serijalna ekonomska historija potom se primjenjuje u istraživanju prometa, manufaktura i agrarnog razvoja.[32] Serijalni pristup također

[25]Isto, str. 246.
[26]Isto, str. 249.
[27]Isto, str. 250.
[28]Isto, str. 251.
[29]Stipetić, Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva, str. 15.
[30]Gross, Suvremena historiografija, str. 25.
[31]Isto, str. 25.
[32]Isto, str. 251.-252.

se širi na povijesnu demografiju koja omogućava usporedbu ekonomskih i demografskih ciklusa, primjerice uočava se utjecaj cijena žita na sklapanje brakova, rađanje i smrtnost.[33] Makroekonomska povijest omogućila je komparativnu analizu. Omogućeno je istraživanje paralelnih zbivanja u razvoju pojedinih gospodarstava. Primjerice, može se uspoređivati kako su na razvoj pojedinih zemalja utjecale varijable poput razvitka općeg obrazovanja, štednje stanovništva, prihvaćanja modernizacije te direktnih stranih investicija.[34]

3. Ekonomska povijest u hrvatskoj historiografiji

3.1.Inicijalno razdoblje

Počeci istraživanja ekonomske povijesti u Hrvatskoj mogu se pratiti još od kraja 19. i početka 20. stoljeća u djelima koja su pisali doajeni hrvatske historiografije: Franjo Rački, Ivan Tkalčić, Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić i drugi, a također i među autorima drugih struka, prvenstveno pravnika.[35] Prva monografija objavljena iz gospodarske povijesti u hrvatskoj historiografiji je knjiga Grge Novaka *Split u svjetskom prometu*. Velik poticaj istraživanju gospodarske povijesti dao je Josip Matasović uređujući časopis *Narodna starina, časopis za povijest kulture i etnografiju Južnih Slavena*. Časopis je izlazio od 1922. do 1935. godine. Važnost ovoga časopisa očitovala se u objavljivanju priloga iz hrvatske gospodarske povijesti. Matasovićev modernizacijski rad na razvoju hrvatske ekonomske povijesti možemo promatrati u kontekstu razvoja i francuske škole Anala. *Narodna starina* je dokaz da je hrvatska historiografija u međuratnom razdoblju bila dovoljno razvijena te da je pratila domete europske historiografije.[36]Veliki poticaj afirmaciji gospodarske povijesti dao je Rudolf Horvat između 1904. i 1945. godine. Objavio je dvjestotinjak novinskih članaka u kojima minuciozno obrađuje teme iz gospodarske povijesti potkrijepljene arhivskim izvorima.[37]

3.2.Početna institucionalizacija

Nakon ovog početnog razdoblja, u kojem su veliku ulogu imali povjesničari koji su trebali popularizirati istraživanja ekonomske povijesti, dolazi vrijeme institucionalizacije. Ekonomska se povijest institucionalizira nakon 1945. godine u okviru nastave na Pravnom i Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Rudolf Bićanić na Pravnom fakultetu od 1946.

---

[33]Isto, str. 252.
[34]Stipetić, Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva, str. 41.
[35]Hrvoje Petrić(dalje: Petrić), Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj, u: *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine*, Založba ZRC i Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana 2014., str. 97.
[36]Isto, str. 98. – 99.
[37]Mira Kolar – Dimitrijević, Političko-kulturna djelatnost Rudolfa Horvata u Slavoniji, u: *Rudofl Horvat, Slavonija I i II,*Slavonica, Vinkovci 1994., str 285.

do 1950. godine izvodio je nastavu iz kolegija *Ekonomska povijest Hrvatske*.[38]Zalagao se za uvođenje ekonomske povijesti kao zasebnog predmeta na ekonomske i filozofske fakultete.[39]Unutar Povijesnog društva Hrvatske, osnovanog 1947. godine, pokrenuta je 1951. godine Sekcija za ekonomsku povijest na čelu s Rudolfom Bićanićem.[40]

Značajna osoba u institucionalizaciji ekonomske povijesti uz Bićanića bio je Mijo Mirković. Mirković je djelovao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu i Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Na Ekonomskom fakultetu uveden je 1948. godine kolegij *Ekonomska historija FNRJ*, a od 1953. godine taj kolegij predaje Mijo Mirković.[41]On je dao veliki doprinos ekonomskoj povijest i pokretanjem serije knjiga *Građa za gospodarsku povijest Hrvatske,* uredio je 14 knjiga.[42] Tematska inovacija 50-tih godina prošlog stoljeća bilo je istraživanje povijesti radništva i radničkog pokreta. Mirjana Gross je u svojim radovima posložila metodološke osnove za istraživanje povijesti radništva.[43]

Prema Petriću institucionalizacija ekonomske povijesti u Hrvatskoj završava „formiranjem temeljne organizacijske infrastrukture u Hrvatskoj utemeljenjem nastave gospodarske povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu“ gdje je od 1959. godine nastavu iz gospodarske povijesti počeo izvoditi Igor Karaman.[44] Uvođenjem ekonomske povijesti na Filozofski fakultet omogućen je odgoj mladih generacija gospodarskih povjesničara, a u Akademiji gospodarski su povjesničari mogli objavljivati svoja djela.[45] Karaman je pedagoški djelovao i izvan Zagreba. Predavao je ekonomsku povijest u Karlovcu i Osijeku.[46]

3.3.Filozofski fakultet u Zagrebu - središte istraživanja ekonomske povijesti

Primjena kvantitativnih metoda u istraživanju ekonomske povijesti i plodna istraživačka i nastavna djelatnost pretvorit će Filozofski fakultet u Zagrebu u središte istraživanja gospodarske povijesti te što je još važnije u središnje mjesto odgoja budućih istraživača. Brojnim kvalitetnim knjigama i člancima Karaman unaprjeđuje poznavanje gospodarske povijesti i postaje središnja ličnost istraživanja gospodarske povijesti u

[38]Petrić, Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj, str. 101.
[39]Bićanić, Još jedna riječ o ekonomskoj povijesti, str. 197.
[40]Petrić, Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj, str. 102.
[41]Isto, str. 103.
[42]Anđelko Runjić, Pogled na ekonomsko povijesno djelo Mije Mirkovića, u: *Mijo Mirković Hommage uz 100. obljetnicu rođenja,* Prometej i Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2001., str. 197.
[43]Petrić, Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj, str. 105.
[44]Isto, str. 105.
[45]Isto, str. 105. – 106.
[46]Isto, str. 111.

Hrvatskoj.[47] Matasovićev trag u povezivanju istraživanja gospodarske i kulturne povijesti slijedila je Miroslava Despot. Značajna je ne samo po svojim istraživanjima o razvoju industrije i trgovine nego i po priređivanju izvora za istraživanje gospodarske povijesti i bibliografije gospodarske literature do 1918. godine.[48]Uvjeti istraživanja su se svakako poboljšali nakon 1961. godine kada je osnovan Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. U ovoj se instituciji kao gospodarska povjesničarka počela profilirati Mira Kolar – Dimitrijević.[49]

U Beogradu je 1972. godine osnovana Komisija za ekonomsku historiju Saveza društava istoričara Jugoslavije. Ova je Komisija bila od 1974. do 1991. godine izdavač časopisa za ekonomsku povijest *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*. Glavni urednik časopisa postaje Ivan Erceg, djelatnik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Zagreb zahvaljujući važnosti časopisa *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* postaje središte istraživanja ekonomske povijesti u cijeloj Jugoslaviji.[50] Zlata Živaković – Kerže smatra da se na temelju Ustava iz 1974. godine u hrvatskoj historiografiji poboljšavaju uvjeti i mogućnosti istraživanja gospodarskih tema izvan tradicionalne političke povijesti.[51]

Pod utjecajem škole Anala formira se nova generacija povjesničara koja gospodarskoj povijesti pristupa na novi način. Zapaženi su novi, inovativni pristupi Tomislava Raukara srednjovjekovnoj gospodarskoj povijesti, Miroslava Bertoše gospodarskoj povijesti ranog novog vijeka i Marijana Maticke gospodarskoj povijesti 20. stoljeća.[52]

Do početka 90-tih godina prošlog stoljeća u Hrvatskoj su postojala tri središta istraživanja ekonomske povijesti: Filozofski fakultet u Zagrebu, istraživačko i nastavno središte, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.[53] Tijekom 90-tih godina prestaje institucionalna briga za istraživanje ekonomske povijesti, a ekonomska se povijest više ne predaje na fakultetima. Naprotiv slabljenju institucionalne podrške istraživanju ekonomske povijesti, interes za ekonomsku povijest sve

[47]Isto, str. 106. – 107.
[48]Isto, str. 107.
[49]Hrvoje Petrić, Presjek kroz život i rad Mire Kolar-Dimitrijević, u: *Mira Kolar i Podravina Zbornik radova sa skupa u povodu 80. obljetnice prof. dr. sc. Mire Kolar-Dimitrijević*, Koprivnica 2013., str. 18.
[50]Riječ redakcije, u: *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, br. 1., Zagreb 1974. str. 7. – 8.
[51]Zlata Živaković – Kerže, Zastupljenost tema gospodarske povijesti Slavonije, Srijema i Baranje u hrvatskoj historiografiji (S primjerima i o odnosu prema temama iz historijske demografije) u: *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, FF press, Zagreb 2003., str. 500.
[52]Petrić, Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj, str. 109.
[53]Isto, str. 111.

više jača. Javljaju se brojni istraživači koji u samostalnim istraživačkim projektima istražuju razvoj hrvatskog gospodarstva neovisno o službenoj institucionalnoj podršci.[54]

4. Kome pripada ekonomska povijest?

Ekonomska povijest predstavljala je od samih početaka kamen spoticanja među ekonomistima i među povjesničarima, kako u domaćoj tako i u francuskoj historiografiji. Bićanić smatra da upravo zbog različitih pogleda na predmet i sadržaj ekonomske povijesti od strane povjesničara i ekonomista dolazi do kasnog osamostaljenja ekonomske povijesti kao samostalne znanstvene discipline. Naime, ekonomska povijest istražuje se još od Tukidida, a mjesto u sveučilišnoj nastavi dobila je tek 1892. godine na Harvardu. U Hrvatskoj se predaje od 1946. godine na Pravnom fakultetu u Zagrebu.[55]

Ekonomska povijest kao nova disciplina trebala je predstavljati suradnju između povjesničara i ekonomista, no često se događaju mimoilaženja u mišljenjima zbog primjene različitih pristupa istraživanju. Primjerice, Braudel smatra da ekonomist ne može biti ekonomski povjesničar zbog toga što ekonomist ne istražuje ekonomski-materijalni život, a nejednakosti u razmjeni ne mogu se objasniti pravilima ekonomije jer su uzrokovane društvenim nejednakostima koje su sastavni dio svakog društva.[56]

Različita su mišljenja što treba istraživati ekonomska povijest, primjerice da se treba ograničiti samo na masovne pojave, pojave koje su kvantitativno mjerljive, pojave koje su dugotrajne. No, ekonomsku povijest trebamo promatrati kroz proučavanje odnosa među ljudima, koji nastaju u vezi s njihovim aktivnostima u procesu materijalne reprodukcije.[57] Prema marksističkom konceptu ekonomska povijest istražuje materijalnu osnovu egzistencije društva. Upravo ta materijalna baza u konačnici određuje redoslijed drugih pojava.[58]

Ekonomski povjesničar treba biti ekonomist, koji pri tome ne smije prestati biti povjesničar. Ekonomska povijest treba ispitivati kako su se određene ekonomske zakonitosti manifestirale u stvarnosti. Za taj je posao nužno da ekonomist ima i povjesničarsko obrazovanje kako bi mogao pripremiti dokumente za obradu i kako bi razumio društvenu svakodnevicu

---

[54]Isto, str. 114. – 115.
Upravo zbog brojnosti i nepreglednosti to razdoblje je izostavljeno iz ovog uvoda u istraživanje ekonomske povijesti u Hrvatskoj.
[55]Rudolf Bićanić (dalje: Bićanić), Ekonomska povijest među ekonomskim i historijskim naukama, u: *Zgodovinski časopis*, br. 6-7, Ljubljana 1952. – 1953., str. 820.
[56]Gross, Suvremena historiografija, str. 248.
[57]Bićanić, Ekonomska povijest među ekonomskim i historijskim naukama, str. 821.
[58]Isto, str. 822.

razdoblja koje istražuje. No, naravno, mora poznavati ekonomsku znanost i metode kako bi mogao provesti istraživanje.[59]

Ekonomska povijest disciplina je koja se prema Stipetiću nalazi između povijesti i ekonomije. Sve više prelazi na stranu ekonomista jer postoji sve manje povjesničara koji su u stanju pratiti moderne metode makroekonomske analize.[60] Za razumijevanje ekonomskih pojava određenih epoha nužno je razumjeti iskustvo vremena koje istražujemo, a za to je nužno imati predznanje iz povijesti. U svrhu razumijevanja ekonomskog i neekonomskog iskustva u istraživanju treba biti povezan veći spektar društvenih znanosti.[61]

Ekonomska povijest zahvaljujući metodama istraživanja može istraživati do tada najskrovitije dijelove proizvodnog procesa. Možemo dobiti odgovore na pitanja: Koliko? Kako veliko? Koliko je zahvaćeno? Koliko je trajalo? Koliko se ponavljalo? Koliko je bilo reprezentativno za određeno društvo? te Koliko je bilo intenzivno?. Izvori iz kojih ekonomska povijest crpi podatke su poprilično jasni i dostupni. Bićanić navodi primjer da je zasigurno lakše kvantitativno odrediti proizvodnju srebra u Peruu u XVI. stoljeću, nego odrediti mnogobrojne objektivne i subjektivne razloge zašto se Filip II. odlučio na rat protiv Elizabete.[62]

5. Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji 18. stoljeća

Pobjeda nad Osmanlijama pod Bečom 1683. godine označila je početak Velikog bečkog rata (1683. – 1699.). U tom ratu oslobođena je i Slavonija od Turaka.[63] Nakon oslobođenja austrijska vlast dobila je pustu i neobrađenu zemlju, a glad i bijeda postali su slavonska svakodnevica još dugo godina.[64] Bečki dvor smatrao je oslobođena područja Slavonije, Like i Pounja novostečenim područjem te je krajem 17. i početkom 18. stoljeća započeo s uređenjem područja prema svojim potrebama. Bečki dvor šalje 1697. godine u Slavoniju komorsku komisiju na čelu s grofom Ferdinandom Carlom Caraffom di Stiglianom. Zadaća komisije bila je organizacija komorske uprave, određivanje visine poreza i razdvajanje vojne od civilne uprave. Ova komisija nije bila uspješna pa je tek 1702. godine komorska komisija ponovno na čelu s grofom Caraffom di Stiliganom uspjela organizirati komorsku upravu, porezni sustav i

[59]Isto, str. 824.
[60]Stipetić, Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva, str. 28.
[61]Joshep A. Schumpeter, Povijest ekonomske analize I, Informator, Zagreb 1975., str. 11. – 12.
[62]Bićanić, Ekonomska povijest među ekonomskim i historijskim naukama, str. 825.
[63]Darko Vitek, Istočna Hrvatska, u: *U potrazi za blagostanjem - Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Zagreb 2013., str. 283.
[64]Ive Mažuran, Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine, Centar JAZU Osijek, Osijek 1988., str. 39.

razdvojiti vojnu od civilne vlasti. Kako bi podmirila troškove ratovanja, Komora je prodavala ili darovala vlastelinstva u Slavoniji i Srijemu stranim plemićkim obiteljima.[65] Bečki dvor trudio se nove stečevine uključiti u privrednu cjelinu države. Oslobođeno područje došlo je u središte interesa jer Dvor u skladu s merkantilističkim načelima želi poboljšati prometne veze i unaprijediti trgovinu. Prvi preduvjet gospodarskom jačanju je prometna povezanost. Zbog lošeg stanja zemljanih puteva okrenuli su se regulaciji rijeka. Geostrateški položaj Slavonije bio je povoljan zahvaljujući rijekama: Dunavu, koji ju je povezao sa Srednjom i Jugoistočnom Europom te njegovim pritokama Dravom i Savom koje su omogućavale prijevoz robe dublje u teritorij zemlje.[66]

Uvođenjem prvih posjednika u vlasništvo počeo je proces dekameralizacije. Vlasnici slavonskih vlastelinstava tijekom 18. stoljeća uglavnom nisu živjeli u Slavoniji te su posjede davali u zakup ili ih prepuštali upravi vlastelinskih upravitelja. Vlastelinstva se počinju pretvarati u alodijalna gospodarstva. Za obradu alodijalnog dijela vlastelinstva bila je potrebna radna snaga te su iz toga razloga kmetovima nametali tlaku kao naturalnu obvezu. No to je bilo zabranjeno jer su primali novac za otkup tlake. Tlaka umjesto novčanog postaje naturalni namet. To možemo promatrati kao početak refeudalizacije. Početkom 18. stoljeća vlasnici su od kmetova tražili manje dana tlake nego sredinom stoljeća jer su vlastelinstva sredinom stoljeća bila znatnije razvijena nego početkom stoljeća.[67] Vlastelinstvo se dijelilo na vlastelinov posjed – alodij, rustikal – selišta (zemljište dano kmetu na obradu) te na izvanselišne, neurbarijalne zemlje koje zajednički koriste vlastelinstvo i kmetovi.[68]

Stanovništvo Slavonije je bez obzira na stalešku pripadnost u velikoj mjeri svoju egzistenciju temeljilo na prihodima iz poljoprivredne djelatnosti.[69] Proizvodnja u poljoprivredi bila je niska, ne samo zbog loše tehnike i zastarjelog načina obrade zemlje i uzgoja biljaka, nego i zbog kmetsko-feudalnih odnosa u kojima se odvijala poljoprivredna proizvodnja.[70]

---

[65]Lovorka Čoralić i Milan Vrbanus (dalje: Čoralić i Vrbanus), Gospodarstvo, u *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Zagreb 2013, str. 114.
[66]Karaman, Predgovor u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 13
[67]Milan Vrbanus (dalje: Vrbanus), Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine, u: *Zbornik o fra Antunu Bačiću*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zavičajni muzej Našice, Franjevački muzej u Našicama, Franjevački samostan u Slavonskom Brodu i Grad Našice; Slavonski Brod – Našice 2013., str. 24. – 25.
[68]Iskra Iveljić, Anatomija jedne velikaške porodice – Rauchovi, FF press, Zagreb 2015., str. 80.
[69]Karaman, Predgovor, u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 7.
[70]Ivan Erceg (dalje: Erceg), Ekonomisti 18. stoljeća u feudalnoj Hrvatskoj, u: *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. – 20. stoljeća,* Informator, Zagreb 1984., str. 59.

Novo društveno uređenje naišlo je na otpor stanovnika, pogotovo u zapadnoj Slavoniji. Tamošnje stanovništvo sudjelovalo je u ratu za oslobođenje od Turaka te su se nadali da će nakon oslobođenja biti oslobođeni od obveza prema feudalcu. Nakon završetka vojnih operacija Dvoru nije bio potreban više toliki broj vojnika te je stanovništvo pretvoreno u kmetove feudalnih gospodara. Tako su donosili više dobiti za sam Dvor kojem je sad novac trebao za aktivnu vanjsku politiku.[71] Stanovništvo je uz obvezu plaćanja poreza moralo prevoziti vojnu opremu na ratište, ranjenike s ratišta, davati kvartir i primati vojnike na zimovanje.[72] Također su imali obvezu građenja i održavanja vojnih objekata, sječe i podvoza drva za ogrjev i pečenje cigle. Stanovnici su morali od 1709. do 1721. godine raditi i na izgradnji osječke vojne tvrđave.[73]

Zbog radnih obveza stanovnici se nisu mogli posvetiti obradi oranica, a tako ni proizvodnji poljoprivrednih viškova koji su im trebali omogućiti namirivanje poreznih potreba i ulaganje u unaprjeđenje vlastitih gospodarstava. Zbog nedostatka novca za plaćanje poreza, stanovnici su prodavali stoku kako bi platili porez. Veliki problem bila je vučna stoka koje u Slavoniji nije bilo u dovoljnom broju, a postojeći je dio vojska izrabljivala.[74] Zbog prekomjernog iskorištavanja stanovnika od strane civilnih i vojnih vlasti, dio stanovnika odmeće se u hajduke. Hajduci su pljačkom i napadima usporavali promet trgovačke i obrtničke robe, sirovina i ljudi po Slavoniji.[75]

U skladu s merkantilističkim doktrinama Dvor nastoji intervencijom između feudalaca i seljaka, tj. urbarima, zaštititi seljaka jer je ipak seljak glavni nositelj tereta javnih podavanja i financijer državne blagajne. Cilj je ovih intervencija zaštita seljaka od pretjeranog izrabljivanja od strane feudalca kako seljak ne bi zbog opterećenja bio ugrožen u snošenju javnih tereta. Cilj je također bio da se ujednače obveze i odnosi prema kmetovima na području Hrvatske i Slavonije jer je ipak bilo lakše provesti reforme u novo oslobođenoj Slavoniji od nezaposjednute Hrvatske gdje postoje nekoliko stoljeća stari i kompleksni urbarni odnosi.[76] Kako bi se regulirali problemi između stanovnika i vlastelina, 1737. godine proglašen je Karlov urbar. Karlovim urbarom zabranjeno je zahtijevanje tlake kao naturalnog nameta te oduzimanje zemlje seljacima. Nadalje, seljacima je dozvoljena prodaja vina i besplatna sječa mesa za

[71]Vrbanus, Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine, str. 25.
[72]Isto, str. 26.
[73]Isto, str. 27.
[74]Isto, str. 28.
[75]Isto, str. 28. – 29.
[76]Karaman, Seljačke bune i terezijanska urbarijalna regulacija sredinom 18. stoljeća, u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 24.

vlastite potrebe. Bečki dvor je također osnovao Zemaljsku upravu za Slavoniju koja je trebala provesti urbar i pripremiti uvođenje županijskog sustava. Zbog rata s Osmanskim Carstvom i otporom vlastelina, Karlov urbar nije proveden u djelo, a vlastelini su stanovnicima nametali čak i druge obveze.

Pritisnuta nedostatkom financija i ratnim sukobima Marija Terezija pristala je na obnavljanje slavonskih županija te su 1745. godine proglašene Virovitička, Požeška i Srijemska županija. Proglašenjem županija stanovništvo je dobilo nove porezne obveze u vidu županijskog poreza i novih obveza, poput održavanja cesta i opremanja vojske.[77] Sredinom 18. stoljeća buknuli su ponovno seljački nemiri u Slavoniji. Marija Terezija šalje Keglević-Serbellonijevu komisiju koja ima zadatak utvrditi probleme u Slavoniji i ponuditi rješenja kako bi se osiguralo funkcioniranje i financiranje države. Komisija je donijela privremeni urbar, a 1756. godine proglašen je marijaterezijanski urbar. Stanovništvo je prema ovom urbaru dužno dati 24 dana zaprežne ili 48 dana ručne tlake, a seljaci nisu dužni plaćati 8 forinti otkupa od tlake. Vlastelini su mogli zahtijevati od seljaka neograničenu količinu tlake, no morali su je plaćati.[78] Gospodarsku osnovu za funkcioniranje vlastelinstva činile su urbarijalne obveze podložnika. Najvažnija obveza od koje je zavisilo funkcioniranje kompletnog vlastelinstva bila je rabota, tj. besplatni rad kmetova na vlastelinskim poslovima. O raboti je ovisila obrada oranica, livada, vinograda, vrtova kao i rad u šumi.[79]

Gospodarstvo se sporo razvijalo u Slavoniji 18. stoljeća zbog društvenih neprilika. Većina stanovnika bavila se poljoprivredom, a samo mali dio nastanjen u gradovima bavio se obrtom i trgovinom. Zbog nedostatka volova seljaci nisu mogli obrađivati velike površine oranica. Nabava volova omogućila bi povećanje obradivih površina. Povećanjem obradivih površina stanovnici bi morali vlastelinu davati veću desetinu.[80]

Najveći dio aktivnog stanovništva bavio se poljoprivredom, a feudalni sustav usporavao je napredak suvremenijih metoda gospodarenja. U zemljoradnji se zadržao tropoljni sustav korištenja zemljišta, čime se ostavljanjem na ugaru iz upotrebe isključio znatan dio obradivih površina. Tijekom 18. stoljeća postupno se uvodi kultura kukuruza. Poticaj uzgoju kukuruza je taj što nije obuhvaćen naturalnim davanjima vlastelinu. Znak racionalnog gospodarenja i

[77]Vrbanus, Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine, str. 30. – 31.
[78]Isto, str. 31.
[79]Karaman, Ekonomika kasnofeudalnih (plemićko, crkvenih, državnih) posjeda, u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 169.
[80]Vrbanus, Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine, str. 32.

krupnijih promjena u agrotehničkim postupcima korištenja obradivih površina uvođenje je krmnog i industrijskog bilja. Industrijsko bilje u 18. stoljeću predstavljalo je uzgoj lana, konoplje, dudovog svilca i duhana, a prerada industrijskog bilja inicirana je od strane državnih vlasti.[81]

Tijekom 18. stoljeća stanovništvo je stoku uzgajalo ekstenzivnim načinom, tj. stoka je veći dio godine bila na pašnjaku ili u šumi. Zbog takvog držanja stoke, bili su veliki gubitci u zimskim mjesecima kada je stoka stradavala od hladnoće ili od divljih životinja. Napredak stočarstva kočila je i prodaja stoke kako bi se namirila davanja vlastelinu i državi te osiguravanja vlastite egzistencije.[82] Vinogradarstvo je također bilo slabo razvijeno. Razloge možemo tražiti u tome što vinova loza nije osiguravala prehranu stanovništva te stanovništvo nije bilo naklonjeno korištenju obradivih površina u neprehrambene svrhe. Razvoj vinogradarstva nije potaknula ni odredba Karlovog urbara da seljaci mogu slobodno prodavati vino od Miholja do Jurjeva.[83]

Na razvoj obrta i trgovine u Slavoniji negativno su utjecale loše društvene prilike, slaba naseljenost, slaba kupovna moć stanovništva, promet obrtnih i trgovačkih proizvoda, sirovina te ljudi usporavale su loše ceste kao i napadi hajdučkih družina. Na trgovačku djelatnost svakako se odrazila i proizvodnja proizvoda za domaćinstvo u kućnoj radinosti.[84] Slabo razvijeno gospodarstvo nije omogućavalo stanovništvu stvaranje financijskih zaliha koje bi im omogućile ulaganja u jačanje gospodarstva (npr. kupovanje tegleće stoke ili uvođenje novih poljoprivrednih kultura) te lakše podmirivanje poreznih obveza, a time i bolji životni standard.[85]

Premda prihodi s vlastelinstva nisu bili visoki, omogućavali su dobru akumulaciju financijskih sredstava kod većih feudalaca, zakupnika ili trgovaca. No, krupni feudalci tijekom 18. stoljeća nisu živjeli u Slavoniji. Oni većinom borave u Beču i drugim dijelovima Monarhije gdje troše novac koji je zarađen na njihovom vlastelinstvu.[86]

Sukladno načelima kameralizma marijaterezijanskog doba temelj državnog blagostanja predstavlja skladan odnos između poljoprivrede i obrtno-manufakturne privrede koji počiva na trgovačkoj razmjeni. Pozornost se podjednako stavlja na razvoj seoske i gradske poljoprivrede,

[81]Karaman, Predgovor, u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 10.
[82]Vrbanus, Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine, str. 34. – 35.
[83]Isto, str. 35.
[84]Isto, str. 36.
[85]Isto, str. 39.
[86]Karaman, Predgovor, u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 15.

a primarni interes predstavlja unaprjeđenje prometa.[87] Razvoj poljoprivrede tijekom 18. stoljeća kočili su feudalni odnosi između vlastelina i kmeta. Zemlja i kmetovi bili su pod neposrednim nadzorom feudalca tako da se na uplitanje države u te odnose nije blagonaklono gledalo. U skladu s ekonomskim učenjima kameralizma potrebno je bilo unijeti promjene u ekonomskoj politici i praksi, državnoj i javnoj nadležnosti i organizaciji. Upravo su s tim promjenama ekonomisti nastojali pospješiti progres u ekonomskom životu Habsburške monarhije, a također su pridonijeli postupnoj transformaciji čitavog društvenog uređenja s feudalizma na rani kapitalizam.[88]

6. Ekonomska misao u 18. stoljeću

6.1.Ekonomska misao u Habsburškoj monarhiji

U kasnom 18. stoljeću u Hrvatskoj i Slavoniji dominira primjena poznih kameralističkih ideja koje su došle iz Austrije i njemačkih zemalja. U njima se ponekad nalaze i ideje francuskih enciklopedista i fiziokrata, dok su u Dalmaciji dominantne ideje francuskih fiziokrata prožete prosvjetiteljstvom.[89] Teoretičar kameralizma Joachim Becher „prvi je u ekonomskoj znanosti formulirao konačni ekonomski cilj – stvaranje države blagostanja.“[90] Prvenstvo u gospodarstvu Becher daje poljoprivredi jer obrtnici i trgovci mogu prosperirati tek ako imaju tržište sastavljeno od jakih poljodjelaca. Potrebno je provoditi aktivnu populacijsku politiku jer se time umnožava i broj poreznih obveznika.

Predvodnik austrijskih kameralista PhiliphWilhelm von Hörnigk ističe da je potrebno obraditi svaki komad zemlje kako bi se na njima mogle uzgajati kulture koje uspijevaju u tom području. Sirovine treba obraditi u zemlji, a izvoziti ih kao gotove proizvode, te poticati povećanje broja stanovništva. U zemlji treba zadržati što više zlata i srebra.[91] Domaću robu treba kupovati i kad je lošije kvalitete i skuplja nego strana roba jer novac tada ostaje u zemlji.[92]

Fiziokratizam je nastao u 18. stoljeću pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja. Pokret je nastao u Škotskoj i Engleskoj, a najviše se razvijao u Francuskoj. „Ideolozi fiziokratizma zastupali su mišljenje da su zemlja i njezini proizvodi temeljni izvor bogatstva te zbog toga

[87]Karaman, Djelatnost Trgovinsko-gospodarske komisije Hrvatskog kraljevskog vijeća (1769-1779), u: *Privredni život banske Hrvatske*, str. 108.
[88]Erceg, Ekonomisti 18. stoljeća u feudalnoj Hrvatskoj, str. 55.
[89]Vladimir Stipetić (dalje: Stipetić), Prosvjetiteljstvo i ekonomska misao u: *Povijest Hrvatske ekonomske misli (1298. – 1847.)*, Zagreb 2001., str. 410.
[90]Stipetić, Prosvjetiteljstvo i ekonomska misao, str. 411.
[91]Isto, str. 411.
[92]Isto, str. 412.

treba unaprjeđivati poljodjelstvo.“[93] Kako bi se moglo provoditi to učenje u mnogim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, osnivana su gospodarska učilišta. Nove ideje fiziokratizma iz uporabe su potiskivale stare ideje kameralizma. Pod tim utjecajem karlovački trgovac i ekonomski pisac Josip Šipuš napisao je ekonomski priručnik *Temelj žitne trgovine*. U njemu se zalaže za slobodnu trgovinu te djelovanje dobrih tržišnih zakona koji će osigurati zadovoljstvo za proizvođača i potrošača.[94]

6.2.Agro – ekonomska misao u Slavoniji

U usporedbi s austrijskim ekonomskim piscima slavonski ekonomski pisci 18. stoljeća bili su više okrenuti „slavonskom selu, običajima i načinu života njegovih stanovnika te agrarnoj proizvodnji.“[95] Slavonsko selo opustjelo je nakon ratova za oslobođenje. Tijekom 18. stoljeća u Slavoniji, uslijed velikog doseljavanja stanovništva i poboljšanja životnih uvjeta, bilježi se značajan demografski rast. Naime, prema popisu iz 1780. godine broj stanovnika povećao se za gotovo sedam puta. U Slavoniji je tada živjelo oko 348 000 stanovnika.[96]

Slavonija je podijeljena na dva dijela, na civilni i vojni dio, tj. na Provincijal i Vojnu granicu. Na civilnom dijelu uređene su 1745. godine tri županije: Virovitička, Požeška i Srijemska županija, a na vojnom dijelu uređene su: Posavska i Srijemska granica.[97] Županije su podijeljene na kotare, a kotari na vlastelinstva.[98] Pisci iz Vojne granice su Matija Antun i Josip Stipan Reljković. Oni su pisali agrarno – ekonomske poruke slavonskim seljacima.[99]

Kao što je već rečeno, Slavonijom 18. stoljeća dominiraju feudalni posjedi koji su nastali carskim donacijama, većinom strancima. Posjed obrađuju kmetovi bez naknade. Kmetovi također obrađuju i svoju zemlju s koje dio prihoda također pripada feudalcu. Vlasnici su tijekom 18. stoljeća rijetko boravili na posjedu te su posjedom većinom upravljali unajmljeni činovnici ili zakupnici. Njihova dužnost bila je da povećaju proizvodnju te time uvećaju dobit. Tada veleposjed dobiva kapitalističke oznake, „dotadašnji pretežno naturalni karakter mijenja se u

[93]Zrinka Novak, Zapadna Europa u *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Zagreb 2013, str. 486.
[94]Isto, str. 486.
[95]Vladimir Stipetić (dalje: Stipetić), Gospodarstvo Slavonije u drugoj polovici XVIII. stoljeća (dalje: Gospodarstvo Slavonije), u: *Povijest Hrvatske ekonomske misli (1298. – 1847.)*, Zagreb 2001., str. 418.
[96]Isto, str. 418. – 419.
[97]Josip Bösendorfer , Prvi dani u životu županije virovitičke poslije reinkorporacije (1745. – 1749.),u: *Rad JAZUbr. 206*, Zagreb 1915., str. 148.
[98]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 26.
[99]Stipetić, Gospodarstvo Slavonije, str. 424.

poslovni, trgovački i racionalno upravljan kapitalistički feud.“ [100] Cilj je zakupnika maksimizacija dobiti te oni u tu svrhu pišu pravilnike za internu uporabu. Odredbi iz tih pravilnika trebaju se pridržavati njima podređeni činovnici i radnici koji upravljaju pojedinim segmentima feudalnog posjeda.[101]Razvoj trgovine i prometa u Slavoniji 18. stoljeća tekao je u okvirima merkantilističke politike bečkog dvora. Ta politika smatrala je da razvoj Slavonije leži u razvoju izvozne trgovine.[102]

Agrarno – ekonomska misao u Slavoniji dijeli se na dva dijela; jedna je upućena nepismenom slobodnom seljaku – graničaru, a druga činovnicima koji trebaju provoditi naloge zakupnika ili vlasnika. Glavna razlika među gospodarskim uputama je u njihovoj prezentaciji. Reljkovići poruke seljacima objašnjavaju u stihu kako bi ih lakše razumjeli i zapamtili. Činovnicima se gospodarske upute daju u pravilnicima u obliku preciznih odredbi zakonodavnim rječnikom. Odredbe im se ne obrazlažu, nego imperativno nalažu. Za one koji krše odredbe predviđene su kazne: za seljake batine, a za činovnike novčana kazna.[103]

7. Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin

7.1.Porijeklo obitelji Adamovich

Obitelj Adamovich početkom 18. stoljeća živjela je u Pečuhu, gdje su posjedovali kuću na glavnom gradskom trgu.[104] U Pečuh su se Adamovichi doselili iz Čiprovaca (Bugarska). Nakon sloma osmanske vojske pod Bečom 1683. godine habsburški su vladari počeli voditi ratove za oslobađanje od osmanske vlasti. Ponukani uspješnim ratnim operacijama, članovi katoličke enklave u Čiprovcima 1688. godine podignuli su ustanak protiv Osmanske vlasti. Ustanak je slomljen iste godine. Vođe ustanka prebjegle su na teritorij Habsburške monarhije.[105] Prema mađarskoj literaturi Adamovichi su se prvo nastanili u Slavoniji, a potom u Pečuhu.[106] Prema Josipu Bösendorferu obitelj se prvo nastanila u Pečuhu, a potom u Slavoniji.[107] Potrebno je tek pronaći mjesto gdje je obitelj živjela nakon sloma ustanka u

[100]Vladimir Stipetić (dalje: Stipetić), Preporuke za upravljanje slavonskim feudalnim posjedima (dalje: Preporuke za upravljanje slavonskim veleposjedima), u *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298. – 1847.)*, Zagreb 2001, str. 454.
[101]Isto, str. 454.
[102]Josip Adamček, Ekonomsko-društveni odnosi u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. stoljeću, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1981., str. 73.
[103]Stipetić, Preporuke za upravljanje, str. 455.
[104]Vörös Márton, A Széchenyi tér regénye, Pecs 1963, str. 41.
[105]Pavić, Obitelj Adamovich de Csepin, str. 53.
[106]Vörös Márton, A Széchenyi tér regénye, str. 159.
[107]Josip Bösendorfer, Kolonija Ciprovčana u Osijeku, *Narodna starina*, Vol. 11 No. 29, Zagreb1932, str. 213.-214.; Josip Bösendorfer prvi je u hrvatskoj historiografiji počeo istraživati povijest plemićke obitelji Adamovich de Csepin.

Čiprovcu 1688. godine do 1711. godine kada je Pavao Adamovich kupio kuću u Pečuhu. Građansko pravo u Pečuhu Pavao Adamovich dobio je 1713. godine.[108] Plemstvo su Pavao i njegova obitelj dobili 6. studenog 1714. godine od cara i kralja Karla VI./III.[109](Slika 1.)

7.2.Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin

7.2.1. Javni djelatnik

Ivan Kapistran (*Joannes Capistranus*) I. pl. Adamovich (*Adamovics*) de Csepin (dalje: Ivan Kapistran I.) rođen je 21. listopada 1726. godine u Pečuhu, kao sin Martina i Anastazije.[110] Martin i Anastazija Lekić vjenčali su se u Osijeku 1724. godine.[111] Martin je bio upravitelj Beljskog vlastelinstva,[112] a umro je u Pečuhu, u 49. godini, 15. prosinca 1749. godine.[113] Anastazija je umrla 6. veljače 1744. godine, a sahranjena je u kripti franjevačke crkve Svetog Križa u osječkoj Tvrđi.[114]

Ivan Kapistran I. u rodnom je Pečuhu „završio pučku i srednju školu.“[115] Nakon završenog studija zaposlio se u službi Virovitičke županije. Prema Josipu Bösendorferu završio je studij prava jer ga u jednom dopisu iz 1750. godine Marko barun Pejačević naziva *bonorum meorum fiscalis*. Od te se godine Ivan Kapistran I. nalazi u službi Virovitičke županije.[116] U službi županije bio je od 1750. do 1768. godine. Od 1750. do 1754. godine bio je županijski bilježnik. Godine 1754. imenovan je velikim bilježnikom, a od 1754. do 1768. godine bio je podžupan Virovitičke županije. Također je bio delegat na hrvatskom i zajedničkom saboru[117] i *prisjednik* banskog sudbenog stola u Varaždinu.[118]

---

[108]Vörös Márton, A Széchenyi tér regénye, str. 158. – 159.

[109]Hrvatski državni arhiv, Ugarska dvorska kancelarija; Kraljevske knjige, sv. 30, str. 460. – 461.
Postavlja se pitanje je li to potvrda staroga ili dodjela novoga plemstva. Prema obiteljskoj tradiciji obitelj je posjedovala plemstvo još tijekom boravka u Čiprovcu te je ova dodjela zapravo bila potvrda tog plemstva. O tome je postojala i dokumentacija koja je uništena 1945. godine. Tome također svjedoči i povelja iz 1699. godine koja se čuva u privatnoj zbirci Nikole baruna Adamovicha de Csepin st. u Zagrebu. Na njoj se nalazi grb koji je istovjetan onome koji je Pavlu pl. Adamovichu dodijelio car i kralj Karlo VI./III.; Povelja i pismo Nikole baruna Adamovicha de Csepin ml., 6. srpanj 2013. godine (Slika 2.)

[110]Baranya Megyei Levéltára (dalje: BML), Copia Matricula babtisatorum I. ab anne 1686. – 1759., 21. listopad 1726. godine

[111]Državni arhiv u Osijeku (dalje: DAOs), Osobni fond: dr. Josip Bösendorfer (dalje: dr. Josip Bösendorfer) (HR – DAOS – 1281), kut. 2

[112] Hrvoje Pavić (dalje: Pavić), Kolonija Ciprovčana u Osijeku s osvrtom na obitelj Adamovich de Csepin (dalje: Obitelj Adamovich de Csepin), *Essehist*, sv. 4, Osijek 2012, str. 54.

[113]BML, Mikrofilmta′r XV.15 I., 1707. – 1757.

[114]Josip Bösendorfer, Pokojnici u kriptama osječkih crkava, *Osječki zbornik,* sv. 1, Osijek 1942, str. 51.

[115]Josip Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji (dalje: Bösendorfer, Agrarni odnosi), Zagreb 1950, str. 206.

[116]Isto, str. 206.

[117]DAOs, dr. Josip Bösendorfer, kut. 9

[118] Ivan Erceg, Ivan Kapistran Adamović, javni djelatnik, veleposjednik i ekonomist, pregled ekonomsko – povijesnog razvitka (18.st) (dalje: Erceg, Ivan Kapistran Adamović), Osijek 1996., str. 123.

Kao županijski službenik iskazao se u provođenju slavonskog urbara od 1756. do 1762. godine. Urbar je s latinskog preveo na hrvatski jezik te je izvršio podjelu kmetskih sesija. Tim je činom urbar proveo u djelo. Radom je stekao priznanje na bečkom dvoru te je 28. lipnja 1762. godine imenovan kraljevskim savjetnikom.[119]

Dok je bio u službi Virovitičke županije, oženio se Judithom (Judita)Saich de Pernicza, kćerkom križevačkog podžupana Ivana Saich de Pernicza. Judita je u miraz donijela vlastelinstvo Sveta Helena/Jelena, koje su činila sela: Sveta Helena, Majkovec, Imbrijovec, Đelekovec i Kaniža – Lug u Križevačkoj županiji.[120] U braku su imali tri kćeri: Anu Theresiu (1757.-1758.), Mariu Joshepu (1758.-1766.) i Anu Mariu (1766. - ?) i četiri sina: Pavla/Paula (1760. – 1801.), Antuna Gašpara (1762. – 1829.), Ivana Kapistrana (1764. – 1765.) i Roka Kornelija (1767. – 1809.).[121]Adamovich se trudio sinovima pružiti kvalitetno obrazovanje iz područja gospodarstva, tako grofa Széchényija u pismima iz 1786. i 1787. godine moli da njegovom najstarijem sinu Pavlu pokaže kako gospodari na svojim posjedima.[122] Sin Antun na Budimskom je sveučilištu obranio disertaciju *Tentamen publicum ex agrorum, pratorum, et vitum cultura.*[123]

7.2.2. Građevine

Ivan Kapistran I. bio je svakako prvi Adamovich koji se trajno nastanio u Hrvatskoj i Slavoniji. Od komore je 24. rujna 1754. godine kupio zemljište u Gornjem gradu i tamo sagradio kuću.[124] U Tvrđi je posjedovao kuću preko puta Valpovačkih vrata, na današnjoj adresi Kuhačeva 31. Ivan Kapistran I. kuću je kupio od nasljednika pokojnog Andrije Krügla za 1900 forinti 3. siječnja 1767. godine. U zemljišnoj knjizi Tvrđe ta kuća nosi broj 61, a naziva se još i Bijeli konjić.[125](Slika 5.)Kuće je Adamovich posjedovao i u glavnom gradu Kraljevine, u Varaždinu. U Varaždinu se Ivan Kapistran spominje kao vlasnik katnice u današnjoj Gajevoj 17. On umire 4. prosinca 1808. godine te njegovi nasljednici prodaju kuću 1819. godine. Ivan Kapistran I. je u Varaždinu od 1. rujna 1771. godine uživao građansko pravo.[126] Drugu kuću u Varaždinu Adamovich je imao u današnjoj Vrazovoj 19. kuću je on gradio, a prvi put se

[119]Bösendorfer, Agrarni odnosi, str. 206.
[120]Isto, str. 206.
[121]DAOs, dr. Josip Bösendorfer, kut. 2
[122]Magyar országos levéltár, A Széchényi csalad, 29.55, Adamovics Janos (1786. – 1787.)
[123]Antonius Adamovics de Csepin, Tentamen publicum ex agrorum, pratorum, et vitum cultura, Universitate Budensi, 1778., 29. str.
[124]Bösendorfer, Agrarni odnosi, str. 206.
[125]Stjepan Sršan, Zemljišna knjiga grada Osijeka (Tvrđa) 1687. – 1821., Osijek 1995., str. 55. – 56.
[126]Ivy Lentić Kugli (dalje: Lentić Kugli), Zgrade varaždinske povijesne jezgre, Zagreb 2001., str. 21.,60.

spominje u planu iz 1807. godine. Nakon njegove smrti kuća ostaje u vlasništvu obitelji do 1829. godine. Kuća je građena kao visoka prizemnica s podrumom.[127]

Nakon kupovine posjeda Čepin 1765. godine Ivan Kapistran I. je u Čepinu sagradio dvorac, crkvu i kuriju. Pouzdano vrijeme gradnje zna se samo za crkvu. Gradnja crkve počela je 11. lipnja 1769. godine, a posvećena je 1771. godine. Crkva je posvećena Presvetom Trojstvu kojeg je Ivan Kapistran I. izabrao za svog zaštitnika. To je bila jedina katolička crkva u Čepinu do 30-tih godina XX. stoljeća. Po osnutku župe 1860. godine crkva postaje župna crkva. Članovi obitelji Adamovich de Csepin bili su patroni crkve sve do 30-tih godina XX. stoljeća. Crkva je izgrađena kao obiteljska kapela. U njoj su pokopani: Ivan Kapistran i supruga Judita te njegovi unuci Ludwig (Ljudevit) i Emerich (Mirko) i kapelan Stjepan Lipljanić.[128] Crkva je imala tri oltara: glavni posvećen Presvetom Trojstvu, a dva bočna bila su posvećena Svetoj Juditi i Svetom Ivanu Kapistranu.[129] Carica i kraljica Marija Terezija za crkvu je izvezla misno ruho,[130] što je svakako znak i osobnog prijateljstva s patronom crkve Ivanom Kapistranom I. Adamovichem.[131]Pavišević također navodi da je Ivan Kapistran obećao da će s obitelji živjeti u priprostoj seljačkoj kući dok ne dovrši crkvu.[132](Slika 6.)

U Čepinu je Ivan Kapistran I. sagradio i kuriju Adamovich i dvorac Adamovich – Mihalović. Kurija Adamovich prema obiteljskoj tradiciji sagrađena je na mjestu kuće baruna Trenka, a srušena je početkom XX. stoljeća.[133] Ne zna se kada je točno izgrađen dvorac Adamovich – Mihalović, no vjerojatno je izgrađen nakon kupovine posjeda 1765. godine. Dvorac je srušen 1947. godine.[134] Putopisac Friedrich von Taube boravio je u Čepinu 1777. godine te navodi da Adamovich živi u kući izgrađenoj na njemački način, a radnike može nadzirati iz stana dalekozorom te ih trubom upozoravati kad nešto pogrešno rade.[135](Slika 7.)

---

[127]Isto, str. 159.
[128]Kanonske vizitacije – Osijek i okolica (1732. – 1833.), prir. i prev. Stjepan Sršan, knj. 5.,Osijek 2007, str. 487. – 489.
[129]Kanonske vizitacije – Valpovačko – miholjačko područje (1730. – 1830.), prir. i prev. Stjepan Sršan, knj. 3, Osijek 2005, str. 147.
[130]Misno ruho u crkvi je ostalo do iza I. svjetskog rata, kada carski orao više nije bio politički prihvatljiv te se ruho nije moglo koristiti u bogoslužju. Tada je Terezija barunica Adamovich de Csepin dobila dozvolu biskupa Antuna Akšamovića da misno ruho prenese u obiteljski dvorac u Velenje (Slovenija) uz uvjet da za crkvu pokloni novo misno ruho i kalež. (Pismo Nikole baruna Adamovicha de Csepin ml., 21. prosinca .2011. godine)
[131]Ioseph Pavissevich Possegatis, Fragmenta poetica – elogia, epitaphia, Osijek 1793., str. 20.
[132]Isto, str. 20.
[133]Sjećanje Nikole baruna Adamovicha de Csepin st., 2007.
[134]Hrvoje Pavić i Marin Šušak, Čepinska sjećanja, Čepin 2008., str. 20.
[135]Friedrich Wilhelm von Taube, Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema; kako prema njihovom prirodnom svojstvu tako i njihovom sadašnjem ustrojstvu i novom uređenju u crkvenim, građanskim i vojnim stvarima, preveo i priredio Stjepan Sršan, Osijek 2012., str. 161.

7.3.Gospodarska djelatnost

7.3.1. Čepinsko vlastelinstvo

Adamovich se kao vrstan županijski službenik bečkom dvoru dokazao i u redovnom slanju vojnih obveznika i hrane na bojište što je carica i kraljica Marija Terezija posebno cijenila te mu je 1765. godine dodijelila posjed Čepin.[136] Marija Terezija darovala – prodala je posjed Čepin Ivanu Kapistranu I. za 26 000 forinti. U ime kupovine posjeda položio je u Osijeku 6 000 forinti, a u Beču još 20 000 forinti. U posjed ga je uveo superior osječke rezidencije Družbe Isusove 31. siječnja 1765. godine.[137] Prema Josipu Bösendorferu u posjed ga uvodi 23. rujna 1765. godine Mirko Kristović kanonik – lektor pečujskog kaptola.[138] Tijekom svečanosti uvođenja u posjed bili su prisutni general namjesnik barun Ivan Krstitelj Wolersdorf; glavni zapovjednik Mercijeve pukovnije, Ivan Krstitelj Ernest; vrhovni upravitelj Komore u Slavoniji Johann Paul de Passardi i još neki uglednici iz županije, ukupno oko 30 osoba. Nakon svečanosti uvođenja u posjed seljacima je podijeljen cijeli pečeni vol s ražnja, vino i drugo.[139]

Nakon što je postao vlastelin Čepinskog vlastelinstva Ivan Kapistran I. odrekao se županijske službe i posvetio se upravi svojih dobara i postao uzoran slavonski veleposjednik. Ženidbom s Juditom pl. Saich de Pernicza stekao je posjede Sveta Helena, Majakovec, Imbrijovec, Đelekovec i Kanižu – Lug. Erdutski posjed kupio je 1778. godine za 340 000 forinti od grofa Ivana Palfija. Kupio ga je na nagovor strica Franje pl. Adamovicha, tada upravitelja istog vlastelinstva. Adamovich je s prijašnjim vlasnikom grofom imao česte sukobe oko granice. Odmah nakon kupovine, kako bi ga isplatio, počeo je prodavati njegove dijelove: posjed Sarvaš prodao je Ivanu pl. Kovaču za 20 000 forinti, Novo Selo i Sv. Lovru Nikoli pl. Csehu za 60 000 forinti. Sam je prikupio 140 000 forinti, a od austrijske nadvojvotkinje Marije Ane, kćeri Marije Terezije, dobio je 120 000 forinti u dugoročni zajam.[140]

Budući da je Čepin bio okružen močvarnim terenom, Adamovich je to iskoristio te je uzgajao konoplju. U Čepinu je pokrenuo prvu manufakturu za preradu konoplje. Milan Vrbanus navodi da je Ivan Kapistran I. Adamovich „1765. godine podigao prvu užarnicu u Čepinu“[141], a Josip Bösendorfer navodi da je užarnica u Čepinu podignuta 1785. godine. Užad je Adamovich preko Tirola izvozio u Amsterdam i Rotterdam gdje su ih kupovali brodograditelji

[136]Bösendorfer, Agrarni odnosi, str. 206.
[137]Osječki ljetopisi 1686. – 1945., preveo i priredio Stjepan Sršan, Osijek 1993., str. 239.
[138]Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, str. 206.
[139]Osječki ljetopisi 1686. – 1945., str. 239.
[140]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 11.-12.
[141]Čoralić i Vrbanus, Gospodarstvo, str. 140.

i brodovlasnici. Užad se zbog primjene nove metode *suhog močenja* raspadala u slanoj vodi. Užarija se gasi 1795. godine kada prestaje potražnja za Adamovichevom užadi.[142]

7.3.2. Isušivanje močvara

Veliku je pozornost Adamovich posvetio isušivanju močvara oko Čepina. Glavni problem predstavljala je rijeka Vuka. Plavila je područje u dužini 24,5 kilometara i širini 7,6 kilometara, od ukupno 11 500 hektara.[143] To je područje bilo poznato pod imenom močvara Palača na koju se nastavljala manja močvara Kolođvar koja je sezala sve do Čepina. Adamovich je prvo počeo s isušivanjem područja oko Čepina. Uspješnost početnih projekta isušivanja potvrđuje podatak da je u Čepinu prema popisu iz 1697. godine za obradu bilo dostupno 960 jutara oranica, a za košnju 200 kosa livada, a dok gotovo stoljeće kasnije u popisu Kotara Osijek iz 1786. godine stoji da u Čepinu postoji 1 344 jutra oranica za obradu i 443 i 24/32 kose livada za košnju.[144]

Najveći interes za isušivanje močvara Adamovich pokazuje nakon kupovine Erdutskog vlastelinstva 1778. godine jer se močvara Palača u najvećoj mjeri nalazila na tom području. Predstavljala je granično područje između Čepinskog i Vukovarskog vlastelinstva.[145] Tijekom poplava činila je brojne nedaće stanovnicima mjesta na obali. Vukovarsko vlastelinstvo na donjem toku rijeke Vuke 1754. godine podignulo je mlinove i nasipe koji su usmjeravali vodu prema mlinovima, a za vrijeme visokih vodostaja usporavali su vodotok tako da se voda vraćala i plavila okolna mjesta. Seljaci su se bunili protiv nasipa i mlinova pa je 1760. godine formirana komisija koja je utvrdila da su se poplave događale i prije podizanja nasipa jer su uvjetovane otapanjem snijega u slavonskom gorju.

Ivan Kapistran I. je prvi počeo aktivno raditi na isušivanju močvare Palača. Uputio je Vukovarskom vlastelinstvu 14. srpnja 1778. godine dopis u vezi isušivanja. Nakon kupovine Erdutskog vlastelinstva nastojao je osloboditi stanovništvo svog i okolnih vlastelinstava poplava te osloboditi plodno zemljište za sjetvu i osnivanje novih naselja. Sam je istražio dio močvare te je pronašao kanal iz doba Rimljana u narodu zvan *Kriva bara*. Kanal je navodno povezivao Dunav sa Savom, preko Vuke i Bosuta. Projekt isušivanja podržala je i Marija Terezija. Od nje je u službu dobio jednog geometra, a od vojske drugog te je uz njihovu pomoć

[142]DAOs, dr. Josip Bösendorfer, kut. 9
[143] Darko pl. Getz, Prilog poznavanju močvara Kolođvar i Palača u istočnoj Slavoniji – promjene u ekosustavu i ornitofauni nakon hidro – tehničkih intervencija u krajoliku, *Povećalo – časopis za povijest i prosudbe o povijesnoj zbilji*, sv. 4-5-6-7, Beli Manastir 2012, str. 60.
[144]Ive Mažuran i Hrvoje Pavić, Čepin krajem 17. i tijekom 18. stoljeća, 2012, u *Essehist*, br. 6, str. 111.
[145]Virovitička županija, priredile Ivana Horbec i Ivana Jukić, Zagreb 2002., sekcija 38., 39., 44. i 45.

premjerio teren. Zaključili su da se isušivanjem zemljišta u četiri sata hoda u dužini i tri sata hoda u širini može dobiti slobodno područje za naseljavanje četiriju novih sela s plodnom zemljom.

Budući da se Palača nije prostirala samo na njegovom već i na Vukovarskom vlastelinstvu, Adamovich je grofa Eltza zamolio za pomoć u izgradnji kanala širokog 3,8 metara, a dubokog prema zahtjevima terena i nivelaciji. Prema Adamovichevim tvrdnjama kanal će biti lako kopati jer već postoje ¾ starog rimskog kanala. Kanal se prema Adamovichevim vizijama trebao dugoročno isplatiti jer će potomcima umjesto puste i nekorisne zemlje ostaviti plodnu zemlju, a to će im biti najbolja uspomena. Vlasnik Vukovarskog vlastelinstva grof Eltz još nije bio stalno nastanjen u Vukovaru te je odugovlačio s odgovorom. Adamovich u pismu od 14. srpnja 1778. godine naglašava da će se sam pobrinuti za sredstva i kao carski izaslanik u tom pitanju zajedno s narodom poduzeti potrebne korake da se to područje oslobodi od stoljetnih voda.

Adamovichev plan bio je da se iskopa odvodni kanal u površini od 5782 čhv^2. Objavio je da će po svakoj iskopanoj stopi seljacima plaćati 3 novčića i pola medije vina dnevno po glavi. Stanovnici Bobote izjasnili su se da će na svom području radove obaviti besplatno. Iskopan je tzv. Bobotski kanal u dužini od 2300 hvati koji je odvodio vodu iz okolice Tenje u Dravu. Adamovich je svojim radom pokrenuo čitavu seriju radova na isušivanju močvara na području Slavonije. Projekt isušivanja močvara nastavio je njegov unuk Ivan Kapistran II. Adamovich de Csepin u drugoj polovici 19. stoljeća.[146]

Potvrda uspješnosti Adamovichevog projekta su i zapisi njegovih suvremenika, tj. profesora agronomije i prirodopisa na budimskom sveučilištu Matije Pillera i Ljudevita Mitterpachera koji su u Čepinu kod Ivana Kapistrana I. boravili u ljeto 1782. godine. U svom putopisu navode da se područje oko Čepina žutjelo od pšenice u klasu ili se zelenjelo od trave i raslinja, a da je sve to prije nekoliko godina bila neprohodna močvara. Za Adamovicha kažu: „Ovaj je smioni muž pristupio poslu i sretno završio odvodnju te time pokazao kako se dobija nova zemlja za kraljevstvo.“[147] Nakon što je isušena močvara, postavilo se pitanje kako izravnati zemlju i ukloniti korijenje močvarnih biljaka. Za tu je potrebu Adamovich konstruirao [148]napravu koja je sličila plugu; ispred orala bio je velik nož kojim su se kao nekim strugom

[146]Stjepan Sršan, Počeci isušivanja močvara u Slavoniji, u: *Đakovački vezovi*, Đakovo 1986, str. 17. – 18.
[147]Matija Piller i Ljudevit Mitterpacher, Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. godine, preveo i priredio Stjepan Sršan, Osijek 1995., str. 29.
[148]Isto, str. 29. – 30.

ravnale hrpe zemlje, korijenje i nanosi.“[149] To je sušeno u hrpama na suncu, a onda je paljeno te je pepeo raširen po isušenoj zemlji kako bi zemlja postala još plodnija.[150]

7.3.3. Zakupnik Valpovačkog vlastelinstva

Naprednu ekonomsku djelatnost Ivan Kapistran I. nije primijenio samo na svom Čepinskom vlastelinstvu, nego i na Valpovačkom koje je držao u zakupu. Ugovor o zakupu na deset godina potpisali su u Beču 27. svibnja 1763. godine Petar Antun barun von Prandau i Ivan Kapistran I. Prilikom preuzimanja posjeda od 14. do 24. lipnja 1763. godine sastavljen je detaljan inventar pokretne i nepokretne imovine Valpovačkog vlastelinstva. Prema ugovoru Adamovich je Pranduu godišnje isplaćivao 12 000 forinti. Prilikom vraćanja posjeda barunu Prandauu 24. lipnja 1773. godine ponovno je načinjen inventar posjeda te je vlasnik izjavio da je posjed zatekao u boljem stanju nego što ga je predao Adamovichu na upravu.[151]

Drugi ugovor o zakupu Adamovich je s Prandauom sklopio 24. siječnja 1776. godine, također na deset godina, no taj je ugovor raskinut na želju Prandaua 8. listopada 1778. godine, a zakup je službeno raskinut tri godine nakon početka 1. ožujka 1779. godine. Raskidom tog ugovora Prandau je Adamovichu morao isplatiti 60 tisuća forinti.[152]

8. Gospodarski pravilnici

Naprednu agro – ekonomsku misao Ivana Kapistrana I. najbolje možemo pratiti iz njegovih pravilnika i uputa pisanih upraviteljima posjeda i nasljednicima. Kao što je već ranije rečeno, Ivan Kapistran I. držao je u zakupu Valpovačko vlastelinstvo u dva navrata od 1763. do 1773. godine i od 1776. do 1779. godine. Adamovich je za upravitelje Valpovačkog vlastelinstva napisao na latinskom jeziku dvije instrukcije koje se spominju u literaturi. Prva instrukcija *Privremeni naputak (za provizora)* izdana je od Adamovicha u Osijeku 2. siječnja 1769. godine. Tu instrukciju objavio je Ivan Erceg.[153](Slika 3.)Druga instrukcija za upravitelja

[149]Isto, str. 30.
[150]Isto, str. 31.
[151]Igor Karaman (dalje: Karaman), Valpovačko vlastelinstvo, ekonomsko – historijska analiza (dalje: Valpovačko vlastelinstvo), Zagreb 1962., str. 32. – 34.
[152]Isto, str. 34. – 36.
[153]Ivan Erceg (dalje: Erceg), Adamovićev naputak o ekonomskom upravljanju veleposjedom (dalje: Adamovićev naputak) *Acta historico – oeconomica*, vol. 19, Zagreb 1992., str. 35. – 52.
Prema bilješci na poleđini izvornika pravilnika iz 1769. godine može se uočiti da je pravilnik namijenjen dvorskom sudcu. No iz njegovog sadržaja stječe se dojam da je namijenjen provizoru. Zbog toga je Stjepan Sršan na rukopisnom prijevodu uz naslov dodao za provizora.

Valpovačkog vlastelinstva potječe iz vremena drugog zakupa. Izdana je 30. travnja 1776. godine. Taj pravilnik spominje i citira samo Igor Karaman.[154]

Za različite razine uprave Valpovačkog vlastelinstva Adamovich je napisao još nekoliko naputaka, no u ovom radu bit će prikazana do sada neobjavljena dva naputka: *Pravilnik o ubiranju desetine* i *Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko* iz 1776. godine.[155]

Najpoznatiji pravilnik Ivana Kapistrana I. Adamovicha je onaj iz 1774. godine, tj. potpisan je 30. siječnja 1775. godine. (Slika 4.) Njega je Adamovich napisao za upravitelja vlastelinstva Sveta Helena/Jelena koje mu je njegova supruga Judita donijela u miraz.[156] Taj pravilnik spominje se u gotovo svoj literaturi u kojoj se spominje Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin. Prvi ga je objavio Josip Bösendorfer[157], a podrobnije ga je opisao i analizirao Ivan Erceg,[158] opširnije ga također još spominje i Vladimir Stipetić.[159] Pravilnik je pisan kajkavskim narječjem starog hrvatskog jezika. Tako je pisan jer je bio namijenjen području Hrvatske gdje je kajkavsko narječje bilo govorno narječje stanovnika toga kraja.

Kroz prizmu ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. može se promatrati i njegova oporuka iz 1801. godine i kasniji kodicil iz 1804. godine jer u njoj Adamovich svojim nasljednicima sugerira kako da nakon njegove smrti podjele posjede te organiziraju njihovu upravu.[160]

---

[154]Igor Karaman (dalje: Karaman), Gospodarske instrukcije i poslovni ugovori na Valpovačkom spahiluku u 18. i početkom 19. stoljeća (dalje: Gospodarske instrukcije), *Zadružni arhiv Vojvodine*, Novi Sad 1959., str. 128. – 129.; Igor Karaman, Dva gospodarska pravilnika za feudalne gospoštije u Hrvatskoj i Slavoniji oko godine 1800., *Starine*, br. 50, Zagreb 1960., str. 434.; i Karman, Valpovačko vlastelinstvo, str. 47.
Instrukcija nosi signaturu AVV, AP, 569/f 8., no pod tom signaturom nije ju bilo moguće pronaći u Državnom arhivu u Osijeku u fondu Valpovačko vlastelinstvo, a nije pronađena niti u pregledavanju 34 kutije arhivske građe Valpovačkog vlastelinstva iz 18. stoljeća. Zasigurno je nestala ili je izgubljena u zadnjih pet desetljeća kako nije bila citirana i korištena. Karaman je prilično detaljno opisuje: *Ovo opsežno uputstvo sadrži u ukupno pedeset i jednom paragrafu (od 48-og paragrafa je autograf Adamovićev, a cijelo je uputstvo na latinskom jeziku) pravila za organizaciju rada na cijelom posjedu, što ga treba da sprovede provizor u pogledu raznih grana gospodarstva. Manjak je te instrukcije nesistematski raspored građe, zbog čega joj je na kraju pridodato abecedno stvarno kazalo „Indeks Instructionis D. Provisoris“* (Karaman, 1959., str. 128. – 129.)
[155]DAOS, Valpovačko vlastelinstvo (HR-DAOS 476) – kutija 118.
[156]Sonja Gaćina i Grgur Marko Ivanković, Povijesni odjel, u *Blago Muzeja Slavonije*, Osijek 1997., str. 126.
[157]Bösendorfer, Agrarni odnosi, str. 209. – 258.
[158]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 25. – 111.
[159]Stipetić, Preporuke za upravljanje, str. 453. – 463.
[160]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 113. – 173.

8.1.Valpovačko vlastelinstvo

8.1.1. Privremeni naputak (za provizora)

Ispravan naziv ove instrukcije treba biti *Privremena instrukcija za dvorskog suca*[161] jer se taj naziv nalazi na poleđini latinskog originala pravilnika iz 1769. godine. Pravilnik ima 39 paragrafa te je potpisan od Ivana Kapistrana I. u Osijeku 2. siječnja 1769. godine. Original se nalazi u Državnom arhivu u Osijeku i pisan je na latinskom jeziku.[162] Važnost ovog pravilnika je u tome što donosi upravno-pravna i organizacijska pravila te smjernice za upravljanje, obradu i iskorištavanje zakupljenog Valpovačkog vlastelinstva. Težište kao i u ostalim Adamovichevim odredbama stavljeno je na ekonomičnom i racionalnom upravljanju nastojeći onemogućiti samovolju i zloupotrebu kako kmetova tako i vlastelinskih službenika. Ovaj pravilnik određuje širok spektar gospodarskih djelatnosti na vlastelinstvu, no najveći je naglasak stavljen na razvoj i unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje. Upravo zbog toga ovaj pravilnik pruža prvorazredan uvid u razvoj gospodarske problematike u okviru slavonske poljoprivrede.[163]

Ovaj pravilnik možemo podijeliti u šest sadržajnih dijelova. Prvi dio usmjeren je upozorenju upraviteljima da trebaju skrbiti o provedbi i zaštiti državnih i vlastelinskih odredbi te se donosi i upozorenje da su upravitelji dužni nadoknaditi svaku štetu koju su počinili.[164] Drugi dio usmjeren je zaštiti pokretne i nepokretne imovine vlastelinstva te krupne i sitne stoke. Adamovich napominje da svako oštećenje treba njemu hitno dojaviti.[165]Treći dio broji najviše odredbi te je posvećen radu, tj. tlaci jer o kvaliteti, efikasnosti i raspodjeli tlake ovisi napredak i uspjeh gospodarskog sustava na vlastelinstvu. Upravitelji trebaju voditi evidenciju tlake te je racionalno iskoristiti. Kmetove moraju poštovati, ne smiju ih zakidati, nego moraju pronaći razumijevanja za njihov težak život.[166] U četvrtom dijelu pravilnika naglasak je dan na zaštitu hrastovih žironosnih šuma te ponovno inkorporiranje zemljišta u alodij nakon izumrća obitelji. Adamovich u petom dijelu daje upute kako sklopiti ugovor. Ugovor treba biti sastavljen tako da niti jedna strana ne bude oštećena, a posao se uspješno mora privesti kraju.[167] Šesti tematski blok posvećen je trgovini. Adamovich potiče upravitelje da prate poljodjelske proizvode

[161]*Interimalisinstruction für den Hofrichter de 2.1.1769.*
[162]DAOS, Valpovačko vlastelinstvo (HR-DAOS 476) – kutija 118.
[163]Erceg, Adamovićev naputak, str. 35.
[164]Isto, str. 36.
[165]Isto, str. 36.
[166]Isto, str. 36.-37.
[167]Isto, str. 37.-38.

(žitarice) od početka proizvodnje do prodaje. Za prodaju je nužno da pronađu povoljan trenutak i dobru cijenu.[168]

Iz ovog je pravilnika vidljivo da je Adamovicheva proizvodnja bila postavljena tako da se proizvodi za tržište. Adamovich kao praktični ekonomist u vlastelinstvu povezuje proizvodnju i trgovinu kako bi stekao novac, tj. kapital. Ovime privređivanje gubi elemente naturalne proizvodnje te sve više dobiva elemente tržno-kapitalističkog sustava.[169]

8.1.2. Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko

Pravilnik Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko ima 31 paragraf. Izdan je u Čepinu 30. travnja 1776. godine. Do sada nije publiciran i nalazi se u Državnom arhivu u Osijeku.[170] Pravilnik broji 9 stranica. Pisan je hrvatskim jezikom i upućen je pandurima, tj. vlastelinskim službenicima na zakupljenom Valpovačkom vlastelinstvu koji trebaju paziti na ponašanje kmetova na vlastelinstvu i štititi vlastelinsku imovinu. Ovim pravilnikom Adamovich nastoji ograničiti samovolju pandura te u duhu terezijanskog vremena zaštititi kmeta na kojem počiva cjelokupna gospodarska aktivnost. Naglasak u pravilniku stavljen je posebno na zaštitu šuma jer šuma zbog višestruke gospodarske namjene za Adamovicha predstavlja najbolji način zarade. Adamovich se u ovom pravilniku pokazuje i kao predstavnik sudske vlasti jer u potankosti razrađuje stupanj kažnjavanja pojedinih prijestupa. Glavna misao vodilja ovog, a također i ostalih pravnika, je nadzor i zaštita kmetova.

8.1.2.1.Dužnosti pandura

Ovaj pravilnik možemo podijeliti u tri sadržajna dijela. Adamovich, kao što i sam naslov pravilnika upućuje, najveću pozornost posvećuje dužnostima pandura. Pandur je tako zanimanje na vlastelinstvu koje je podređeno vlastelinu i upravitelju, ravnopravno sa šumarima, a nadređeno radnicima i kmetovima. Dužnosti pandura su da štiti imovinu vlastelinstva te da pravilno raspoređuje robotu. Nadalje, pandur je dužan navečer nakon obavljenog posla načiniti izvješće u kojem iznosi koliko je tlake utrošeno u posao te koliko je još potrebno tlake da se posao dovrši. Moraju osigurati siguran transport sijena i drva, kako se ne bi rasipalo prilikom vožnje. Također je dužan pri obilasku vlastelinstva utvrditi skrivaju li seljaci na salašima zabranjene stvari (lovačke pse, guske ili zle ljude) te obrađuju li se obradive površine pravilno. Panduri su dužni održavati zabranu pušenja u blizini sijena, slame, štaglja, hambara i guvna.

[168]Isto, str. 38.
[169]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 57.
[170]DAOS, Valpovačko vlastelinstvo (HR-DAOS 476) – kutija 118.

Što se tiče nadzora rada, potrebno je paziti da kmetovi na rad idu s pripremljenim oruđem. Zbog uštede vremena i veće učinkovitosti rada, kmetovi trebaju torbe s hranom ostavljati na mjestima gdje će biti za vrijeme objeda, a ne na mjestu početka posla. Dužnost pandura je da radnicima osigura pitku vodu tijekom rada u polju. Pandurima je zabranjeno nepotrebno kažnjavati seljake i samovoljno odlaziti na vašar.

8.1.2.2.Kažnjavanje

Drugi dio pravilnika posvećen je kažnjavanju. Kažnjavati mogu panduri, a i oni mogu biti kažnjavani. Panduri su kažnjavani batinama ako rade tuđi posao, a ne svoj s 12 batina. Ako kmeta poštedi tlake zbog prijateljskih ili rodbinskih razloga ili čak mita, pandur mora biti kažnjen s 32 batine. Pandur treba biti kažnjen s 32 batine ako dozvoli rezanje hrasta u šumi, a za nedopušten izvoz hrasta iz šume bit će kažnjen s 24 batine. Također će biti kažnjen batinanjem za psovanje, svađanje i opijanje pred pukom te će za to primiti od 6 do 24 batine. Adamovich shvaća da su kmetovi glavni nositelji ekonomske snage vlastelinstva i zabranjuje da se kmetovi bespotrebno tuku. Ako naprave pogrešku, potrebno ih je prvo opomenuti, a drugi put im majku opsovati. Ako im pandur tada opsuje dušu ili vjeru, potrebno ga je kazniti s 12 batina. Treći put kmeta se treba udariti palicom s vlastelinskim pečatom po „dupetu“[171] tri do četiri puta. Kmet također treba biti kažnjen s 24 batine ako zataji nedopušten izvoz drva iz šume.

8.1.2.3.Zaštita šuma

Treći dio odnosi se na zaštitu šuma. U ovom poglavlju Adamovich također određuje kazne kojima kažnjava kmetove i službenike jer nastoji zaštititi hrast koji za njega predstavlja važnu kariku u počecima kapitalističke privrede. Adamovich u pravilniku pažnju posvećuje žirovanju u hrastovim šumama jer su kmetske svinje radile štetu u vlastelinskim šumama. Adamovich predlaže kažnjavanje vlasnika zatečenih svinja u neovlaštenom žirovanju. Predlaže da se prvi put vlasniku oduzme jedna životinja, drugi put dvije životinje, a treći put četiri životinje. Ako se kmetske svinje ne daju istjerati iz šume, prvo je potrebno nekoliko puta upozoriti da paze na svoje svinje, a kao krajnju mjeru Adamovich predlaže „jednog csovika Slobodno je ubiti.“[172]

[171]Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko – (DAOS, Valpovačko vlastelinstvo (HR-DAOS 476) – kutija 118.)
[172]Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko – (DAOS, Valpovačko vlastelinstvo (HR-DAOS 476) – kutija 118.)

Ovaj pravilnik određuje dužnosti pandura kako bi zakupnik vlastelinstva Adamovich bio siguran da poslovanje vlastelinstva nije ugroženo od strane kmetova ili pandura koji svoju dužnost nisu shvatili dovoljno savjesno.

8.1.3. Pravilnik o ubiranju desetine

Pravilnik o ubiranju desetine (*Instructio Decimatorum*) pisan je također za potrebe Valpovačkog vlastelinstva. Broji 39 članaka. Prva verzija pravilnika izdana je 2. srpnja 1776. godine. Nadopunjen je 25. srpnja 1777. godine, a zadnje izmjene unesene su 9. srpnja 1777. godine. Pravilnik je vlastoručno nadopunio i potpisao Adamovich. Vrijeme izdavanja pravilnika podudara se s njegovom namjenom, tj. žetvom. Adamovich ponovno i u ovom pravilniku kao praktični ekonomist prati jedan cijeli proizvodni ciklus kroz sve faze, od procjene i planiranja uroda, pripreme zemljišta, sjetve, nadzora zemljišta, organizacije vršidbe, vršidbe pa do skladištenja i čuvanja žitarica. Jasno je zašto Adamovich posvećuje poseban pravilnik – uputu pitanju prikupljanju desetine od žitarica jer zahvaljujući feudalnim podavanjima on naprednim načinom gospodarenja ulazi u kapitalističku sferu poslovanja.[173]U ovom pravilniku to se eksplicitno ne navodi, no krajnji cilj za Adamovicha je novac koji može steći trgovinom – prodajom prirodnih dobara. Upravo zbog novčane dobiti bdije nad svim elementima proizvodnje.[174]

U duhu vremena nastoji što više nadzirati te tako pospješiti proizvodnju na imanju. Konačni cilj poboljšanja i povećanja proizvodnje je podizanje kvalitete i kvantitete robe kako bi se ista ta roba mogla dobro prodati. Adamovich ekonomskom djelatnosti u potpunosti feudalna podavanja stavlja u službu ranog kapitalizma. Adamovich transformira dotadašnje privređivanje koje je bilo usmjereno samo unutarnjim vlastelinskim potrebama. On prodajom naturalnih podavanja, koje dobiva u ime desetine od kmetova, dobiva novac te njime stvara stalni kapital. Njegova aktivnost usmjerena je k tome da svoje proizvode što bolje proda na tržištu.[175]

Pravilnik se u cijelosti odnosi na pravila prikupljanja desetine od kmetova. Njegov sadržaj možemo podijeliti u tri kategorije,a to su: dužnosti desetničara, o kmetovima te ubiranje i skladištenje žitarica.

[173]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 59.
[174]Isto, str. 35.
[175]Isto, str. 57.

8.1.3.1.Dužnosti desetničara

Desetničar je osoba koja u suradnji s desetinskim vojnicima prikuplja desetinu[176]. U vlastelinskoj službeničkoj hijerarhiji podređena je vlastelinu, dvorskom sudcu i upravitelju imanja. Njegova je dužnost da vodi evidenciju o kmetskim obvezama te da prikuplja kmetsku desetinu. Kmetsku desetinu određuje zaprisegnuti vlastelinski službenik. Mora paziti da kmetovi ne krijumčare žitarice te da mu iza leđa ne skrivaju i umanjuju desetinu. Kako bi spriječio štetu, desetničar treba organizirati mrežu doušnika po selima da mu dojave kradljivce i krijumčare. Desetničar prati proizvod od sjetve, preko ubiranja do skladištenja. Desetinu u jesen ili rano proljeće prije sjetve procjenjuje provizor zajedno sa „stručnim kolegijem“, tj. suradnicima racionalistom i odvjetnikom. Desetničari i panduri su uvijek na službi te trebaju uvijek imati na umu da štite imovinu vlastelinstva. Dozvoljeno je službenicima osigurati četiri obroka dnevno, a desetinskim vojnicima i pandurima treba za hranu dati po tri groša ukoliko se nalaze u većem mjestu, dok knez ima pravo na desetinu.

8.1.3.2.O kmetovima

Vlastelinski službenici posebnu pažnju trebaju obratiti na kmetove jer kmetovi su skloni skrivanju desetine, čak i na drugim posjedima. Ako smatraju da su prevareni, kmetovi mogu žalbu na hrvatskom jeziku uputiti na višu vlast. Službenicima je zabranjeno uzimati kmetovima više desetine nego što im je određeno. Vlastelinstvo provjerava kmetove umjerenom pijankom kako bi saznali na vrijeme koliki su stvarni prinosi. Ako kmet prijavi i donese manje desetine, treba biti kažnjen s 12 batina.

8.1.3.3.Ubiranje i skladištenje žitarica

Velik broj odredbi posvećen je i ubiranju i skladištenju žitarica. Prilikom stavljanja krstova žita na kola, potrebno je paziti da se zrnje ne osipa. Krstove žita treba čvrsto povezati konopom. Desetinu je bilo moguće davati u krstovima žita te u zrnju. Žitnice je potrebno urediti i zaštititi od vode prije spremanja žitarica kako ne bi došlo do trunjenja. Brigu treba voditi i o tome da ptice ne uništavaju ljetinu. Ako se žito u zrnu skladišti na polju, treba ga zaštititi nasipom od vode, stoke i putnika. Žitarice se suše na povoljnom vjetru. Mjerničar određuje kolike trebaju biti žitnice za smještaj žitarica. Ako je potrebno, vlastelinstvo treba odrediti osobu koja je zadužena da kmetove upućuje kako da prikupljaju ili štite slamu ako počne kišiti. Grof Ignac Prandau šalje osobe od povjerenja da provjere kako napreduje ubiranje ljetine te tako kontrolira zakupnika Adamovicha. Žito i kukuruz treba razdvojiti pri spremanju u žitnice

[176]Desetina je daća koja se ubire od prinosa na selišnom (rustikalnom) zemljištu koje je prepušteno kmetovima na korištenje i obradu.

kako nečistoća kukuruza ne bi ugrozila žito. Ako u selu u kojem se ubire ljetina ne postoji vlastelinsko zemljište prigodno za žetvu, vlastelinstvo ima pravo izvlastiti i zamijeniti sa selom česticu koju smatra pogodnom za vršidbu.[177]

Vlastelinstvo Sveta Helena

8.1.4. *Regulamentum domaniale* (Kako se gospodarilo na feudalnom dobru)

Najpoznatiji gospodarski pravilnik Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin je *Regulametum domaniale* prema Josipu Bösendorferu iz 1774. godine, dok na njemu stoji datacija 30. siječanj 1775. godine.[178] Pravilnik je podijeljen u 14 poglavlja. Ona su: „I. Od dužnosti oficialski, od vinograda i vinotočenje, od putov popravljanje"; „II. Od sijanja, kopanja, oranja i ostala, koja simslišaju"; „III. Kako se čelad, sluge i dekle obderžavati maraju"; „IV. Od sinokoše, kosidbe, sino vozenje, spravljanje"; „V. Kak se zapovestvun daje i kak mužem sud vučiniti valja, kad skrive"; „VI. Od maršice i konji obderžavanje"; „VII. Od kobile, konji i ždrebad"; „VIII. Od dugovi i posujenje žitka"; „IX. Od šume i loze čuvanje i devorseki"; „X. Od svakojačkog sada ili plodno dervje"; „XI. Od stanja i od cigel, kak se obderžavaju ili načinjaju"; „XII. Od pitanja volov"; „XIII. Od kola, saunice, jarmovi i kaj je vozidbi potrebno"; „XIV. Od kerčevine, kak se valja kerčiti."[179] Pravilnik ima ukupno 420 paragrafa raspoređenih u 14 poglavlja. Pravilnik sadrži mnoštvo ekonomskih, organizacijskih, socijalnih, tehnoloških, agronomskih i etičkih elemenata i odnosa, uputa te pravila. U cijelom pravilniku naglasak je uvijek na ekonomiji, odnosno na ekonomskim odnosima, jer sve je stavljeno u funkciju ekonomskih ciljeva. Važnost ovog pravilnika za hrvatsku ekonomsku misao leži u tome što ovaj pravilnik predstavlja jedinstven pogled na funkcioniranje jednog kasnofeudalnog i rano kapitalističkog imanja.[180] Adamovich u njemu obrađuje sve gospodarske aktivnosti koje se vrše na vlastelinstvu te je kao takav pravilnik prvorazredan izvor za rekonstrukciju gospodarskih aktivnosti. Vrijednost ovog pravilnika je ne samo ekonomska nego i jezična jer je pravilnik pisan na hrvatskom jeziku. Adamovicha stoga možemo promatrati kao prvog hrvatskog ekonomskog pisca koji svoje djelo piše na hrvatskom jeziku.[181]

---

[177]Instructio decimatorum (Pravilnik o ubiranju desetine), (DAOS, Valpovačko vlastelinstvo (HR-DAOS 476) – kutija 118.)
[178]Muzej Slavonije Osijek, Povijesni odjel, P 1958
[179]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 25. – 26.
[180]Isto, str. 21.
[181]Tibor Karpati, Začeci ekonomske misli u Slavoniji, u: *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. – 20. stoljeća,* Informator, Zagreb 1984., str. 70. – 71.

Sadržaj pravilnika bit će prikazan prema sljedećim podnaslovima: dužnosti i obveze službenika, poljodjelstvo, uzgoj volova i konja, kažnjavanje, zaštita šuma i voćakate izgradnja. Sadržaj se pravilnika u potpunosti donosi prema izvorniku pravilnika koji je uz komentare objavio Ivan Erceg u knjizi Ivan Kapistran Adamović – javni djelatnik, veleposjednik i ekonomist.

Naglasak u pravilniku stavljen je na one segmente poslovanja od kojih Adamovich izvlači najveću dobit. Adamovich u pravilniku ističe kako najveću proviziju ima od prodaje vina. Ovaj podatak otkriva strukturu vlastelinstva jer označava gubitak naturalnih i poprimanje tržišnih obilježja. Adamovichevo vino potječe iz njegovih vinograda, tj. alodija koje su tlakom obrađivali kmetovi te iz kmetskih vinograda jer su seljaci morali plaćati goricu na uzgoj vinove loze. Adamovich zapravo ima monopol nad vinotočjem jer je seljacima dozvoljeno točenje vina od Martinja (11.11.) do Đurđeva (23.4.), a nakon toga toči se isključivo vlastelinsko vino.[182]

Krajnji je cilj svakog procesa proizvodnje i poslovanja novac. Adamovich tako kroz pravilnik napominje službenicima da uredno ubiru novac za izdanu robu.[183]Pažnja u pravilniku pridana je i stoci jer su koristi od stoke bile mnogostruke, primjerice: stočni proizvodi kao hrana za radnike vlastelinstva, stočni proizvodi kao sirovina za potrebe kućne radinosti te seoskog i gradskog obrta, stoka kao radna snaga: poljski poslovi, prijevoz i vršidba, stoka kao davalac gnoja te naposljetku stoka i stočni proizvodi kao predmet trgovine.[184]

Iako niti jedno poglavlje pravilnika nije direktno usmjereno trgovini, trgovina, tj. stjecanje materijalne dobiti za vlasnika i vlastelinstvo provlači se kao misao vodilja kroz cijeli pravilnik. Adamovich je kao uspješan organizator organizirao i usmjeravao primarnu proizvodnju, sekundarnu djelatnost te upravno-organizacijsku aktivnost na veleposjedu. Sve je bilo podređeno dobivanju određenih proizvoda i usluga. Adamovich je raspolagao s proizvodima s alodija te s proizvodima koje je dobivao kao podmirenje feudalnih obveza. Zbog stvaranja viškova omogućena je prodaja proizvoda i stvaranje novčanog kapitala. Proces privređivanja gubi obilježja naturalne proizvodnje i sve više dobiva tržno-kapitalistička obilježja. Adamovich potiče transformaciju privređivanja jer ona donosi novac kojim mu je omogućeno stvaranje novog kapitala.[185]Adamovich kao praktični ekonomist shvaća da može

[182]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 34.
[183]Isto, str. 35.
[184]Isto, str. 53.
[185]Isto, str. 57.

zaraditi i preprodajući tuđe proizvode. Iz toga razloga on potiče službenike da dobro procjene isplati li se uložiti u nabavu neke robe, kako bi je kasnije mogli prodati te tako steći dobit za vlastelinstvo.[186] Adamovich zapravo prepušta trgovini sve što se „vu novci okrenuti“ moglo: žito, vino, stoku i stočne proizvode, drvo i žir.[187]

8.1.4.1.Dužnosti i obveze službenika

Upravitelj posjeda dužan je skrbiti o sigurnosti ljudi na vlastelinstvu. Zabranjeno mu je primati mito i darove od kmetova te njihove plodove prikazivati kao svoje i prodavati ih.[188]Adamovich nalaže da upravitelj mora dobro promisliti može li se neki posao obaviti tlakom bez plaćanja majstora.[189] Dužnost upravitelja je na vrijeme uočiti sve kvarove i popraviti ih „da se vekši kvar ne učini. “[190]Adamovich ističe da je dužnost upravitelja imanja da proizvode svog vlastelinstva što bolje proda te da se treba raspitati za što bolju cijenu i u Zagrebu i u Varaždinu. Robu može dati kupcu tek kada od njega dobije novac.[191] Ako je u prilici da kupi proizvode po dobroj cijeni, to treba napraviti jer tako svom vlastelinstvu priskrbljuje dobit.[192]Adamovich ističe kako je „dobra naredba duša svima poslom“ te upozorava upravitelje da se tlaka prije izvršenja mora kvalitetno odrediti i organizirati.[193] Dužnosti upravitelja su da popravljaju ceste i zatrpaju rupe na njima[194] te da nadgledaju radnike da ne potkradaju vlastelinstvo.[195] Svi službenici na imanju podložni su „dvorskom.“[196]

Prije primanja u službu svatko treba biti četrnaest dana na probi te mu se tek onda,ako zadovoljava, može dati posao.[197] Preporuča da je bolje da se u službu uzimaju domaći seljaci i seljanke nego stranci jer će stranci pokrasti vlastelinstvo i pobjeći.[198] Kada se netko primi u službu te se njemu daju određene stvari, potrebno je odmah sastaviti i ispisati iz inventara tko je što zadužio te u kakvom je to stanju.[199] Prilikom isplate plaće, dužnost upravitelja je da usporedi popis zaduženih stvari sa stvarnim stanjem stvari te da na osnovu toga isplati plaću.[200]

---

[186]Isto, str. 58.
[187]Isto, str. 59.
[188]Isto, str. 61., I/13.
[189]Isto, str. 61., I/14.
[190]Isto, str. 61., I/15.
[191]Isto, str. 62., I/23.
[192]Isto, str. 62., I/24.
[193]Isto, str. 64., I/30.
[194]Isto, str. 64., I/33.
[195]Isto, str. 64.-65., I/35.-37.
[196]Isto, str. 64.-65., I/41.
[197]Isto, str. 76., III/1.
[198]Isto, str. 76., III/2.
[199]Isto, str. 76., III/4.
[200]Isto, str. 76., III/5.

Adamovich predlaže da se za prehranu ljeti po glavi stanovnika dozvoli pet fertalja govedine tjedno, a zimi četiri fertalja govedine tjedno. Govedinu „nikada samu ne valja kuhati.“[201] Za lakšu ishranu ljudi zimi potrebno je pripremiti i „bažul, leću, bob, okicu, kivu, zelje, repu, jabuke, krompir i buče.“[202] Za ishranu ljeti u bašči se može uzgojiti salata, kelj, rano zelje i dinje. „Zelenina iz verta“ može uštedjeti dosta troškova za ishranu pa se tako i salata može kuhati i mašću polijevati.[203] Službeniku koji ide na tlaku treba dati, kao i pastiru, uvijek malo mesa, sira, koje jaje, jabuke, suhih šljiva i kuhanog i osoljenog graha.[204] Potrebno je paziti da radnici pravilno rasporede svoju plaću, kako bi u zimi mogli kupiti odjeću.[205] Onima koji rade zimi treba omogućiti rukavice, hlače i male i velike čohe.[206]Adamovich se posebno brine da nitko ne bude besposlen te tako upozorava upravitelja da je potrebno da uvijek pronađe posla podložnicima.

Službenicima je zabranjeno ići u krčmu jer tamo ide „ili (da) se kurvari, krade ili drugač Boga bantuje.“ Kad ih se zatekne u krčmi, treba ih se kazniti s 12 palčija, a „kurvar ili dekla“ odmah se trebaju otpustiti iz službe.[207] Dužnost dvorskog je da sve svoje podređene vodi na misu te da pazi kako će se tijekom mise ponašati. Treba ostaviti samo dvojicu da paze na vlastelinski dvor.[208]

Adamovich upozorava upravitelje da trebaju biti oprezni kada daju žito na dug seljacima jer se događalo da dug ne vrate po šest godina. Propisuje da se seljacima ne smije posuditi žito ako imaju starih dugova. Posudba se treba zapisati kod sudca u prisutnosti bilježnika.[209] Na zadužnicu u prisutnosti sudca i prisežnika seljaci trebaju staviti križ.[210] Žito seljaci mogu odraditi podvozom ili tlakom. Carica i kraljica Marija Terezija zabranjuje da seljacima dug ostaje preko cijele godine.[211]Adamovich zaključuje da je loše što se seljaci uzdaju u posuđivanje žita te da ne siju dovoljno „nego oko Martinja počmu i piju dok god vina vu kleti imade.“[212]Dužnost upravitelja je da pribavi i održava volovska i konjska kola s okovanim

[201]Isto, str. 77., III/9.
[202]Isto, str. 77., III/10.
[203]Isto, str. 77., III/11.
[204]Isto, str. 77., III/14.
[205]Isto, str. 77., III/15.
[206]Isto, str. 78., III/17.
[207]Isto, str. 79., III/25.
[208]Isto, str. 79., III/27.
[209]Isto, str. 92., VIII/1. – 2.
[210]Isto, str. 92., VIII/3.
[211]Isto, str. 92., VIII/4. – 5.
[212]Isto, str. 93., VIII/7.

osovinama i da imaju pripadajuće puške.[213] U zimu se trebaju napraviti dvoja kola za ljeto ako se jedna pokidaju, da druga mogu biti od koristi.[214] Kola nikada ne smiju stajati u blatu. Kočijašima je zabranjeno naglo skretanje na vagašima jer time uništavaju kola.[215]

8.1.4.2.Poljodjelstvo

Adamovich je na svom posjedu primjenjivao tropoljnji sustav obrade zemlje.[216]Predlaže da se ostaci prethodno zasijanih poljoprivrednih kultura iskoriste za gnojenje.[217] Potrebno je da se oranica gdje je raslo žito i kukuruz u jesen ili zimu preore i pognoji.[218] Na mjestu gdje je bio kukuruz ili pšenica sljedeće godine treba saditi zelje ili lan.[219] Ako se pšenica ne bude dobro razvijala i rasla, neka žeteoci ne troše vrijeme na nju, nego neka je samo pokose.[220] Prije sjetve potrebno je žito iščistiti i prosijati. Na jedno jutro sije se dva vagnja žita, a ako je zemlja lošije kvalitete, onda se na jutro sije dva i pol vagnja žita.[221] Kad žito sazrije, potrebno je da se na vrijeme pokosi, da ne ispadne zrno iz klasa jer se tako radi šteta vlastelinstvu.[222] U zimu, kada se počnu otapati snjegovi, potrebno je na zasijanim oranicama prokopati kanale da voda može otjecati s oranica.[223]

Kada je velika vrućina, marvu u oranje treba voditi od tri iza ponoći do devet ujutro pa onda ljudi i marva neka počivaju do tri poslije podne. Ručak neka im se nosi u devet sati prijepodne, a poslije ručka neka spavaju momci koji su orali, a oni koji su odmorni neka čuvaju marvu.[224] Ako na oranje iz neopravdanog razloga budu poslana nejaka djeca, a upravitelj im dozvoli oranje, potrebno je upravitelja kazniti s dva groša od njegove plaće, a seljaka koji je poslao dijete prvi put s 5 batina, a drugi put s 12.[225] Kmetu se oranje treba najaviti dva dana ranije kako bi mogao popraviti plug, a ne da plug popravlja na polju te tako troši tlaku. Kmetu se ta greška prvi put oprašta, drugi put ga se kažnjava sa 6, a treći put s 12 batina.[226] Prilikom

[213]Isto, str. 108. – 109., XIII/1.
[214]Isto, str. 109., XIII/2.
[215]Isto, str. 109., XIII/9.
[216]Isto, str. 70., II/78.
[217]Isto, str. 70., II/79.
[218]Isto, str. 70., II/81.
[219]Isto, str. 70., II/82.
[220]Isto, str. 71., II/85.
[221]Isto, str. 71., II/86.
[222]Isto, str. 71., II/90.
[223]Isto, str. 72., II/92.
[224]Isto, str. 72., II/93.
[225]Isto, str. 72., II/95.
[226]Isto, str. 72., II/96.

drljanja seljak treba drljaču dobro pritisnuti da žito ne ostaje vani jer tako vlastelinstvu čini veliku štetu.[227]

Sirak se treba sijati gušće od kukuruza na vlažnom terenu, a kada su sušne godine neka se sije na močvarnom terenu.[228] „Merlevertanske“ potrebno je sijati i kopati kao kukuruz, a divlje koje su donesene iz vinograda i varaždinskog gorja neka se sade oko vlastelinskih putova te neka se ne okopavaju.[229] Neka se ore sa četiri vola, a iznimno sa šest ako se ore tvrdu zemlju ili krčevinu, a tada je potrebno volove upregnuti u slavonski tip pluga koji je čvršći od hrvatskog te preporuča da se istrošeni hrvatski plugovi postupno zamjene novim slavonskim.[230] Ugarski plugovi su preveliki te je s njima teško orati pa se preporuča da se ipak koriste slavonski plugovi.[231]Ako se kukuruz sije pokraj puta ili šume, između njih je potrebno sijati sirak da „niti ljudi, niti marva, niti ptice tako na kukuruz udaraju.“[232]

Kada upravitelji vide da je požeti „žitek“ suh, potrebno ga je hitro prevesti na suho.[233] Pljevu je najbolje pohraniti na tavanu jer treba biti blizu svinjama radi njihove lakše ishrane zimi. Daske je potrebno omazati blatom da pljeva ne iscuri.[234] Gdje god između oranica rastu gustiši, potrebno ih je iskrčiti, a ako raste visoko drvo, potrebno ga je podsjeći da ne čini hladovinu.[235] Nije dopušteno uzeti desetinu od uzgoja kukuruza, dok od drugih žitarica može uzeti desetinu.[236]

Popis desetine od žitarica potrebno je raditi u štaglju jer mnogi ne dovrše vršidbu od jednom pa se tek u štaglju možde dobiti uvid u pravo stanje.[237] Žito je potrebno osigurati od nametnika kada ga se pohrani u hambare, a također ga je potrebno prevrtati kako se ne bi pokvarilo.[238] Žito od žiška i bijele mušice će se obraniti ako se na njega odozgo stavi „bazgovina, svršje i listje.“ Također je dobro da čovjek suhe oguljene palice namaže kolomazom i stavi u žito. Kada se čisto žito stavlja u škrinje, potrebno je u njega staviti crveni

[227]Isto, str. 72., II/97.
[228]Isto, str. 73., II/101.
[229]Isto, str. 73., II/102.
[230]Isto, str. 73., II/103.
[231]Isto, str. 73., II/104.
[232]Isto, str. 74., II/107.
[233]Isto, str. 74., II/110.
[234]Isto, str. 74., II/111.
[235]Isto, str. 75., II/116.
[236]Isto, str. 75., II/118.
[237]Isto, str. 75., II/119.
[238]Isto, str. 75., II/122.– 123.

luk.[239] Nezrelo žito neka se ne miješa sa zrelim, nego neka se odvojeno potroši.[240] Kada se sije konoplja, kukuruz i lan, čuvar treba imati pomoć u obliku „klopoteka“, strašila i strašila „s ubitimvranami, svrakami i ptići.“[241] Bundeve je potrebno sijati na gusto jer su zimi korisna hrana za svinje.[242]

Livade za kosidbu treba čistiti od gnoja, a one koje su podvodne treba isušivati.[243] Na mjestu gdje ne raste djetelina, a raste šaš i debela trava, potrebno je prosipavati smjesu načinjenu od crnila iz dimnjaka i prašine s puta. Tamo gdje je loša kvaliteta zemlje treba vlažnu zemlju posuti pljevom od sijena.[244] Kosidba treba početi početkom lipnja, a ne kasnije jer kasnije dolazi vršenje žita, oranje pa naposljetku i sijanje.[245] Kako bi trava za košenje bila dobra, potrebno je da se za Đurđevo zabrani ispaša stoke na vlastelinskim travnjacima koje treba ograditi.[246] Djetelinu treba sijati svake druge godine te treba uzimati sjeme od nje.[247] Zabranjeno je vođenje stoke kroz kanale jer je njihova izrada vrlo skupa, a oni su od velike važnosti za vlastelinstvo. Ako pastir bude natjerao stoku kroz kanal, morat će svojim radom popraviti kvar.[248]

8.1.4.3.Uzgoj volova i konja

Veliku ulogu u gospodarskom životu vlastelinstva imao je tov volova. Adamovich je znao da se prodajom volova može poprilično dobro zaraditi. Upravo zbog toga navodi niz propisa vezanih za poboljšanje životnih uvjeta i za tov volova.[249]Volove i telad je potrebno hraniti sijenom, no treba paziti da otpadci od sijena ne zamute vodu.[250] Kada je kišovito, vjetrovito ili kada u zoru rosi, potrebno je volovima vratove i jarmove namazati salom.[251] Dužnost upravitelja je da se brine da put bude iskrčen do korijena, kako volovi ne bi nastradali kada vuku teret.[252] Volovima koji u ljeto cijeli dan rade treba osigurati mirnu ispašu noću na ograđenim travnjacima.[253] Jednom mjesečno potrebno je volovima davati soli u korito za

[239]Isto, str. 75., II/124.
[240]Isto, str. 76., II/125.
[241]Isto, str. 76., II/126.
[242]Isto, str. 76., II/127.
[243]Isto, str. 80., IV/1.
[244]Isto, str. 80., IV/2.
[245]Isto, str. 80., IV/3.
[246]Isto, str. 80., IV/4.
[247]Isto, str. 84., IV/36.
[248]Isto, str. 80., IV/6.
[249]Isto, str. 50.
[250]Isto, str. 86., VI/1.
[251]Isto, str. 86., VI/2.
[252]Isto, str. 86., VI/4.
[253]Isto, str. 86., VI/7.

vodu.[254] Volovima na suši papci popucaju, a zimi izrastu veliki pa je dužnost upravitelja da paze kakvi su papci te da ih orežu kad prerastu.[255]

Na volove ne treba tovariti ni previše niti premalo, nego onoliko koliko mogu povući, a ako volovi nailaze na blato niti jedan bireš ne smije sjediti na kolima.[256] Kada se zimi ili u proljeće ore, a bireši znaju da kući ne mogu doći do podne, trebaju isplesti košare od pruća te u njima ponijeti sijeno za volove. Volove treba hraniti blizu vode kako bi se mogli i napojiti.[257] Telad treba čuvati na sigurnom kako ih bikovi ne bi napali.[258] Volove i junce treba tako uparivati u jarmove da u paru bude jači s jačim, a slabiji sa slabijim.[259]

Volovi počinju primati meso na sebe tek nakon Božića pa ih tek od tada treba hraniti boljim sijenom.[260] Volove treba hraniti često s malo sijena, a nikako im se ne smije davati puno odjednom.[261] Volove treba očistiti i ujutro i navečer jer je bolje da volovi borave u čistom prostoru.[262] Ako vol ne može mokriti uslijed „kamenčeka“, treba mu dati „tankog petresila“ da pojede te će mu on istjerati kamen.[263] Ako vol počne slabiti, treba ga hraniti zobi, bobom i kukuruzom, a ako ni to neće jesti, potrebno ga je silom hraniti[264]

Ako se u blizini može obaviti neki posao s konjima, neka se nikako ne prežu volovi jer oni čine veći trošak zato što su sporiji.[265] Svakoj marvi starijoj od godine dana o Đurđevu treba se zabilježiti starost kako bi se znalo koliko je koja životinja stara, a i kako bi se utvrdila pripadnost vlastelinstvu.[266] Svake godine treba ostaviti četiri najveće krave, tri junice i jednog bika. Oni trebaju sisati do četvrtog mjeseca, a ostali se mogu prodati.[267] Bikove nikad ne valja tjerati među krave, nego kad se koja krava tjera, treba ju odvesti u poseban tor s bikom.[268]Krave treba musti dva puta dnevno u rano jutro i popodne oko tri, a ne po starinski musti ih tri puta dnevno.[269] Ako se neka krava svaki mjesec tjera „onakvoj pišalo makazami odrezati na kraju

[254]Isto, str. 87., VI/10.
[255]Isto, str. 87., VI/11.
[256]Isto, str. 87., VI/17.
[257]Isto, str. 88., VI/19.
[258]Isto, str. 88., VI/10. – 21.
[259]Isto, str. 88., VI/26.
[260]Isto, str. 108., XII/1.
[261]Isto, str. 108., XII/2.
[262]Isto, str. 108., XII/3.
[263]Isto, str. 108., XII/7.
[264]Isto, str. 108., XII/8.
[265]Isto, str. 89., VI/38.
[266]Isto, str. 90., VI/39.
[267]Isto, str. 90., VI/40.
[268]Isto, str. 90., VI/42.
[269]Isto, str. 90., VI/43.

valjade“, nakon toga maternica će se skupiti, a krava se neće toliko tjerati.[270] Koje tele treba ostaviti za tov najbolje se može zaključiti ako mu se pogleda gornje nepce. Ako se crveni onda ga je dobro ostaviti, a ako se ne crveni, onda se neće lako othraniti.[271]

U proljeće i ljeto samo dva konja treba „na sinoderžati“, dok ostale treba voditi na pašu.[272] Kada se vozi gnoj, sijeno ili žito, ili pak kad je vršidba, potrebno je konje dobro hraniti.[273] Potrebno je paziti na kobile da ih se ne preoptereti kad nose teret, kako ne bi izgubile ždrijebe te tako oštetile vlastelinstvo.[274] U zimu, posebno kad je poledica, treba potkivati konje.[275] Kad konji vrše, neka im se ne naređuje nikakav drugi posao te neka uvijek od posla počivaju jedan dan.[276] Kako bi pročistili krv starim konjima, potrebno im je puštati krv i čistiti zube. Nakon toga dva dana ih ne „valja prezati.“[277]

Kočijaš treba paziti da ih ne napoji umorne, nego „kada među stražnje noge osuše se.“[278] Kada vlada pogibelj od vukova, lanjsku ždrebad treba zajedno zatvoriti u tor, a ovogodišnju ždrebad treba zatvoriti u tor zajedno s kobilom.[279] Nakon što se kobile oždribe potrebno im je ponovno naći pastuha, kako ne bi ostale jalove.[280] Kada se ide na konju do Zagreba ili do Varaždina, potrebno je ponijeti sijeno i zobi za konja, a konjaniku je dovoljno da si ponese kruha za taj dan.[281]

8.1.4.4.Kažnjavanje

Kažnjavanje možemo pratiti u dva smjera. Jedan je smjer u kojem Adamovich predlaže kažnjavanje službenika zbog neizvršavanja zadaća, a drugi je onaj u kojem predlaže kažnjavanje kmetova. Službenika treba kazniti stavljanjem u željezne okove ako neopravdano kmetovima na dug daju vlastelinsko sijeno, žito i vino.[282] Istom kaznom treba kazniti i kmeta ako ne bude na vrijeme platio posuđeno sijeno, žito ili vino. Adamovich predlaže da mu se na postojeći dug stave i kamate.[283]Adamovich strogo zabranjuje sječu voćaka. Ako netko posječe,

[270]Isto, str. 90., VI/44.
[271]Isto, str. 91., VI/51.
[272]Isto, str. 91., VII/1.
[273]Isto, str. 91., VII/2.
[274]Isto, str. 91., VII/3.
[275]Isto, str. 91., VII/4.
[276]Isto, str. 91., VII/5.
[277]Isto, str. 91., VII/6.
[278]Isto, str. 91., VII/7.
[279]Isto, str. 91., VII/8.
[280]Isto, str. 91., VII/9.
[281]Isto, str. 91., VII/10.
[282]Isto, str. 61., I/13.
[283]Isto, str. 62., I/21.

kazna je prvi put 12, a drugi put 24 udarca.[284]Ako strancu daju drvo, upravitelji će biti kažnjeni za svako drvo po 23 rajniške forinte.[285] Svi službenici na imanju podložni su „dvorskom“. Onoga koji nije poslušan treba kazniti i u klade staviti, a tako isto treba postupati i s onima koji su u alkoholiziranom stanju.[286]Ako na oranje iz neopravdanog razloga budu poslana nejaka djeca, a upravitelj im dozvoli oranje, potrebno je upravitelja kazniti s dva groša od njegove plaće, a seljaka koji je poslao dijete prvi put s 5 batina, a drugi put s 12.[287] Pušenje je strogo zabranjeno u štali, štaglju i prilikom voženja sijena, a kazna za to je 25 udaraca. Pušenje je dozvoljeno u kuhinji i na polju.[288] Zabranjeno je ložiti vatru koja se može pretvoriti u veliki oganj.[289]

Službenicima je zabranjeno ići u krčmu jer tamo ide „ili (da) se kurvari, krade ili drugač Boga bantuje.“ Kad ih se zatekne u krčmi, treba ih se kazniti s 12 palčija, a „kurvar ili dekla“ odmah se trebaju otpustiti iz službe.[290] Također će biti kažnjeni i oni koji budu kršili prvu božju zapovijed.[291]Majurica nikome bez znanja dvorskoga ne smije dati mliječnih proizvoda, niti jaje niti stepke. Ako to učini, duplo joj se treba naplatiti od plaće.[292] One koji ukradu konac i iglu treba odmah kazniti s 32 palčije.[293] S 15 palčija treba se kazniti onoga koji bude tjerao volove da moraju trčati kao konji jer „vola je Bog naredil, da hodom hodi“.[294] Ako netko tri puta vola ne napoji i sijena mu ne položi, prvi put neka ga se kazni sa šest palčija,a drugi put s dvanaest.[295]Adamovich naređuje da seljake pijanice koji ne vode računa o ženi i djeci nego samo o alkoholu, treba kazniti, prvi put sa 6, a kasnije s 12 paličija.[296] Onoga koji se usudi ući rezati drvo u vlastelinske šume treba kazniti s dva ili tri dana tlake s kolima.[297] Tko kola ne podmaže te zbog toga „železo drevo jede“, potrebno ga je kazniti sa šest palčija, ili će inače upravitelj nastradati.[298]

[284]Isto, str. 63., I/27.
[285]Isto, str. 63., I/28.
[286]Isto, str. 65., I/41.
[287]Isto, str. 72., II/95.
[288]Isto, str. 77., III/6.
[289]Isto, str. 77., III/7.
[290]Isto, str. 79., III/25.
[291]Isto, str. 79., III/26.
[292]Isto, str. 79., III/29.
[293]Isto, str. 79., III/31.
[294]Isto, str. 86., VI/6.
[295]Isto, str. 87., VI/16.
[296]Isto, str. 93., VIII/8.
[297]Isto, str. 93., IX/5.
[298]Isto, str. 110., XIII/12.

Adamovich upozorava upravitelja da naglost nije dobra, a niti je prilično da se kažnjava bez suđenja. Tako seljaka treba kazniti u prisutnosti seoskog suca i jednog prisežnika.[299] Potrebno je da dvorski sasluša obje strane prije donošenja presude.[300] Kažnjavanje novčanom kaznom dozvoljeno je samo onda kada je načinjena materijalna šteta, a kažnjavanje inače treba obaviti fizičkom kaznom.[301] Zabranjeno je kažnjavati trudnice, stare i bolesne. Za kažnjavanje treba pričekati da se trudnice porode, a bolesni da ozdrave.[302]Ako se budu sudili stranci i domaći ljudi, taj proces treba voditi „gospon fiscal.“[303] One koji bez valjana razloga kasne na posao i tlaku, treba špan prvo kazniti s tri, a ako prijestup budu ponavljali, sa četiri, odnosno s dvanaest paličja.[304] Upravitelju je zabranjeno uzimanje mita, darova i poklona od podložnika, a također i pijenje s njima u kleti i krčmi. Adamovich naređuje da se takav upravitelj mora kazniti.[305]

8.1.4.5.Zaštita šuma i voćaka

Adamovich izričito zabranjuje puštanje životinja na ispašu pored šuma jer se tako šumama može nanijeti velika šteta.[306] Dužnost dvorskog je da jednom mjesečno obiđe sva mjesta gdje raste drveće te da utvrdi ima li štete.[307] Divlje voće i žir u šumi mogu se dati u zakup cijelom selu ili pojedincima.[308] No, ukoliko je žir potreban za uzdržavanje vlastelinskih svinja, onda je zabranjeno davanje u zakup.[309] Onoga koji se usudi ući rezati drvo u vlastelinske šume, treba kazniti s dva ili tri dana tlake s kolima.[310]Adamovich upozorava da upravitelji paze da seljaci samoinicijativno ne krče vlastelinske šume.[311] Ono što se posiječe, treba isti dan izvesti iz šume, kako bi se onemogućila krađa.[312] Kvarove koji se učine u šumi ili na livadi treba prijaviti seoskom sudcu. Treba se načiniti izvještaj odakle je stoka utjerana, gdje je kvar načinjen te napisati imena svjedoka koji trebaju „kersti metnuti.“[313]

Kraljevskom odredbom zabranjeno je sjeći hrast. Adamovich upozorava da se drvo za ogrjev može pribaviti i u živici u krčevini, te da je za luč najbolje sjeći cerovo drvo.[314] Kad je

[299]Isto, str. 84., V/1.
[300]Isto, str. 84. – 85, V/2.
[301]Isto, str. 85., V/3.
[302]Isto, str. 85., V/4.
[303]Isto, str. 85., V/7.
[304]Isto, str. 85., V/8.
[305]Isto, str. 85., V/9.
[306]Isto, str. 93., IX/1.
[307]Isto, str. 93., IX/2.
[308]Isto, str. 93., IX/3.
[309]Isto, str. 93., IX/4.
[310]Isto, str. 93., IX/5.
[311]Isto, str. 94., IX/8. – 9.
[312]Isto, str. 94., IX/10.
[313]Isto, str. 94., IX/14.
[314]Isto, str. 95., IX/16.

velika suša ili kad se zemlja smrzne, treba seljake upozoriti da u krčevinama trebaju sjeći drvo za ogrjev. Ako netko odsiječe plodno drvo, treba ga zapisati i procijeniti štetu te kazniti na vlastelinskom sudu.[315] Krčevinu bez dozvole nije dopušteno činiti nikome. Kada je drvo izraslo na oranici ili livadi, ili pravi sjenu oranici, potrebno je zabilježiti to drvo, a tek se kasnije može dozvoliti rušenje.[316] Krčenje može dozvoliti samo Adamovich osobno, a svako nedopušteno krčenje treba kazniti na sudu.[317] Posebna skrb vlastelinstva je i obnavljanje šume, posebno one hrastove. Tako je kada hrast rodi potrebno pokupiti dio žira te ga posijati u jarak kako bi mogao izrasti dio mladica.[318] Treba obratiti pozornost da i seljaci vode računa o obnavljanju svojih hrastovih šuma jer tako osiguravaju nasljedstvo svojim baštinicima.[319] Kao ogradu najbolje je saditi „vu jesen tenjine, šipek, drenek, urel, (i) divlje loze“ jer se tada na izradu ograde neće trošiti tlaka, a ograda će biti dobra.[320] Potrebno je kaznama zaplašiti putnike i pastire da ne podsijecaju hrastove za loženje vatre.[321]

Najbolje je krčiti oko Bartolova i oko Velike Gospe. Tijekom krčenja prvo se treba orezati granje pa potom opkopati oko korijena te ostaviti vodu da stoji i tako da panj trune.[322] Manje i mlađe drveće kad se s korijenom izvadi treba sa zemljom prenijeti na mjesto gdje su potrebni da ih se ondje ponovno posadi.[323] Živu ogradu treba „na kerst saditi“, a vrbe treba saditi „opleteno na križ, kak ova figura svidoči: XXXX.“[324] Gdje god se krči, potrebno je odmah izravnati jame da se mogu početi odmah sljedeće godine iskorištavati ili za krčenje ili za oranje.[325] Da se korijenje ponovno ne primi, treba zemljište podrljati sa željeznom drljačom.[326] Krčevine treba prvi put orati kad je zemlja vlažna s jakim vlastelinskim plugom. U plug neka „se zemu“ mirni i jaki volovi da se tako može potrgati preostalo korijenje.[327] Ako veliko korijenje nije potrebno za ogradu, neka se zimi loži te se tako mogu uštedjeti prava drva.[328] Prije nego se krene s krčenjem potrebno je zapaliti travu kako bi korijenje bilo uočljivije. Treba

[315]Isto, str. 95., IX/17.
[316]Isto, str. 95., IX/18.
[317]Isto, str. 95., IX/19.
[318]Isto, str. 96., IX/26.
[319]Isto, str. 96., IX/27.
[320]Isto, str. 96., IX/30.
[321]Isto, str. 96., IX/32.
[322]Isto, str. 110., XIV/1.
[323]Isto, str. 110., XIV/2.
[324]Isto, str. 110., XIV/3.
[325]Isto, str. 110., XIV/4.
[326]Isto, str. 110. – 111., XIV/5.
[327]Isto, str. 111., XIV/6.
[328]Isto, str. 111., XIV/7.

krčiti kada je zemlja vlažna jer se tada korijenje lakše uočava. Ako postoje nedovršene krčevine, zabranjeno je započinjati krčiti nove površine.[329]

„Vu jesen treba mlade divje ruške, jabuke, kutine, črešnje, višnje i glogovo dervje“ posaditi na sigurno i zaklonjeno mjesto. Kada se sljedeće godine mladica primi, potrebno ju je „precipiti i occulirati“ da se na taj način obnove i pomlade voćke.[330] Kako bi šljive bolje rađale, potrebno ih je oko korijena opkopati, staviti korijen na pljevu te opet zatrpati zemljom. Da svake godine voćke dobro rode, potrebno je odrezati i izvaditi debeli korijen sa sjeverne strane, kako bi se korijenje moglo ravnomjerno razvijati.[331] Prije nego što počnu radovi u vinogradu, treba s grana skinuti „mehen onaj bili“ i očistiti koru od gusjenica.[332] Potrebno je voćke očistiti od sitnih grana koje ne donose plod, nego samo crpe plodne sokove.[333]Adamovich navodi da je grijeh zapustiti voćke, a posebno ne osigurati grane koje su prepune ploda.[334]

Voćke koje stoje na putu ili koje se može oštetiti treba utvrditi oko korijena da ih osovina kola ne može dohvatiti.[335] Mlado i tanko drveće treba zaštititi od zime kako bi ponovno donijelo ploda.[336] Voćkama posebno štete voda i gnoj u većim količinama tako da je najbolje da korijen bude čak i ciglom ograđen.[337] Potrebno je saditi i breskve, a za dvije godine breskve i mandule treba presaditi na brdo oko vinograda.[338]Adamovich napominje da je potrebno da se nakon što se plod obere to skine i pohrani na suho, kako ne bi trunulo.[339] Lješnjaci neka se posade oko ograda, a jagode u jedan kut.[340]

8.1.4.6.Izgradnja

Svaki mjesec, a posebno nakon Miholja, potrebno je pregledati sve vlastelinske zgrade te ako se nađe kakvo oštećenje, potrebno ga je odmah sanirati.[341] Uvijek je potrebno na vlastelinstvu imati u rezervi materijala za popravljanje kako bi se moglo što brže djelovati.[342] Kada je kvar većih razmjera, potrebno je prvo dobro promisliti kojih dimenzija trebaju biti

[329]Isto, str. 111., XIV/8.
[330]Isto, str. 97., X/1.
[331]Isto, str. 97., X/2.
[332]Isto, str. 97., X/3.
[333]Isto, str. 97. – 98., X/4.
[334]Isto, str. 98., X/5.
[335]Isto, str. 98., X/9.
[336]Isto, str. 98., X/10.
[337]Isto, str. 98., X/11.
[338]Isto, str. 99., X/13.
[339]Isto, str. 99., X/14.
[340]Isto, str. 99., X/19.
[341]Isto, str. 99., XI/1.
[342]Isto, str. 99., XI/2.

grede, stupci, pociki i rogovi.[343] U zimi kada sitni snijeg propada ispod crijepa i šindre, potrebno ga je pomesti kako ne bi škodio drvetu kada se bude topio.[344] Prozore na kući treba ostaviti samo s istočne, južne i zapadne strane, dok sa sjeverne ne treba ostavljati nikakve ili vrlo male prozore.[345]Adamovich naređuje da se dimnjaci moraju redovno čistiti, a u ljeto treba držati vodu „vu pokvasitoj i smerdljivoj posudi“. Vodu treba mijenjati svaki tjedan kako se ne bi izlegli crvi.[346]

Prije nego se počne nešto graditi potrebno je na papir nacrtati plan objekta, a treba načiniti i proračun troškova gradnje.[347] S pripremama za gradnju treba početi tek onda kad ima dovoljno sredstava da se počne i završi gradnja. Materijal za gradnju treba prikupljati zimi, a s gradnjom treba početi nakon blagdana Svetog Josipa.[348] Za gradnju je najbolje koristiti dobro pečenu ciglu, što krupniji pijesak i drvo sječeno od prosinca do veljače.[349] Pečenje cigle je, navodi Adamovich, „najvekšiposel i kunst“. Cigle se trebaju prvo dobro osušiti, a tek onda se mogu peći. Treba paziti da plamen bude dovoljno jak te da jednako peče ciglu sa svih strana.[350] Ispod grede tavana štale i štaglja potrebno je uvijek stavljati potporne stupce.[351] Kako voda ne bi nagrizala temelje, potrebno je iskopati jarak oko objekta, a treba načiniti i brdašce da se voda s krova ne bi vraćala u temelje.[352]

Majstoru nikad ne treba unaprijed platiti. Unaprijed mu se smije dati samo predujam, a gospodar treba uvijek paziti što i kako majstor radi.[353] Kada se objekt pokriva „ritkom ili slamom“, na svaki je red potrebno nasipati debeli pijesak jer kad pokisne, pijesak slamu drži zajedno, a glodavcima ide u oči. Ako „krečne vode ima“, treba slamu u nju namočiti jer onda postaje gorka te im „žeže želudac.“[354]

Ako se zgrada pokriva hrastovim daskama, tj. šindrom, potrebno je šindru probušiti na četiri ruba kako bi se mogla bolje pričvrstiti te kako bi krov duže trajao.[355] Šindrom je najbolje pokrivati u jesen jer će u zimu snijeg natopiti daske te ih u ljeto sunce neće moći kvariti u tolikoj

[343]Isto, str. 100., XI/3.
[344]Isto, str. 100., XI/5.
[345]Isto, str. 100., XI/7.
[346]Isto, str. 100. – 101., XI/11.
[347]Isto, str. 101., XI/13.
[348]Isto, str. 101., XI/14.
[349]Isto, str. 101., XI/16.
[350]Isto, str. 102., XI/18.
[351]Isto, str. 102. – 103., XI/23.
[352]Isto, str. 103., XI/24.
[353]Isto, str. 103., XI/26.
[354]Isto, str. 104., XI/33.
[355]Isto, str. 106., XI/45.

mjeri.[356]Ako se radi s čavlima, oni se svakom daju na broj te se smiju odnositi ili bacati iskrivljeni. Treba zadužiti vjernog slugu da kupi odbačeni građevinski materijal.[357] Pred svim objektima kao zaštitu od blata, valja načiniti most ili nasipati drobljenu ciglu.[358] Peći trebaju imati iznutra uzidan roštilj koji treba služiti i kao zaštita da ne mogu proći lopovi.[359] Peći treba u jesen omazati izvana i iznutra te oličiti. Ispred njih nije dozvoljeno držati puno drva kako se vatra ne bi lako proširila.[360]

8.2.Oporuka i kodicil[361]

Adamovicheva oporuka iz 1801. i kodicil iz 1804. godine ne sadržavaju samo podjelu obiteljske imovine nego u njima Ivan Kapistran I. upućuje nasljednike kako da gospodare na naslijeđenim imanjima. Oporuku i kodicil pisao je u svoje i suprugino ime.[362] Oporuka sadržava ukupno 72 paragrafa, a kodicil 33 paragrafa. Oporuka i kodicil se izvrsno uklapaju u prikaz Adamovicheve ekonomske djelatnosti jer možemo reći da prikazuju njegove „prave“ stavove kada je u pitanju gospodarenje i stvaranje kapitala, prvenstveno jer su to poruke upućene njegovim nasljednicima, poruke koje se tiču imovine koju je, kako često navodi, sam stekao. Možemo uvidjeti kako se posjedi održavaju, obrađuju i iskorištavaju. Upravljanje takvim velikim posjedom Adamovich nije mogao sam provoditi te je posao nadzirao uz pomoć različitih profila službenika i radnika.[363]

Sinovima u potankosti objašnjava pothvate kako mogu uvećati proizvodnju, a time i trgovinu. Konačni cilj je povećanje kapitala. Svrha složenih gospodarskih projekata je stjecanje novčane koristi jer Adamovich u oporuci i kodicilu prikazuje sve u novcu. Njegovo gospodarsko djelovanje odvija se u skladu s komercijalizacijom merkantilizma. Razmišljanje o pospješivanju razvoja imanja razumljivo je jer je imanja u velikoj mjeri kupio upravo vlastitim novcem.[364]

Gospodarsku djelatnost iz oporuke i kodicila možemo promatrati kroz tri kategorije, a to su: podjela posjeda, gospodarske odredbe i odnos prema službenicima.

---

[356]Isto, str. 106., XI/46.
[357]Isto, str. 106. – 107., XI/51.
[358]Isto, str. 107., XI/53.
[359]Isto, str. 107., XI/55.
[360]Isto, str. 107., XI/56.
[361]Oporuka i kodicil pisani su na latinskom jeziku, objavio ih je s komentarima Ivan Erceg u knjizi Ivan Kapistran Adamović, javni djelatnik, veleposjednik i ekonomist, pregled ekonomsko-povijesnog razvitka (18.st.), Osijek 1996., str. 113. – 173.
[362]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 149., čl. 57.
[363]Isto, str. 114.
[364]Isto, str. 114.

8.2.1. Podjela posjeda

Ivan Kapistran I. podjelu posjeda radi „vodeći računa o dobrim i lošim, o razboritosti, sposobnosti, vještini i neophodnoj promišljenosti svakog od sinova u njihovu radu.“[365] Posjede u Hrvatskoj (Sveta Helena, Majkovec, Imbrijovec, Đelekovec i Kaniža – Lug) donijela je u miraz njegova supruga Judita te se oni dijele i muškim i ženskim nasljednicima, dok su posjedi u Slavoniji kupljeni samo za nasljednike muškog spola. Ivan Kapistran I. smatra da bi ženske nasljednice dobile premalo zemlje te da bi bile samo na gubitku ako bi same krenule u gospodarenje na posjedima u Hrvatskoj te predlaže da se svakoj nasljednici prilikom udaje isključivo za plemića isplati glavnica u iznosu od 1 000 forinti.[366] Kćeri u roditeljskom domu mogu živjeti i raspolagati posjedima dok god žive u djevičanstvu.[367]

Adamovich također daje smjernice nasljednicima da se trebaju sudski boriti za posjede koji im pripadaju po djedovskom pravu, posjede obitelji Istvanffy[368] i Andraševac.[369]Sudski se trebaju boriti i za posjede koji su u zalogu, a zakupnik ih ne želi vratiti, a to je Komar – grad u zalogu kod Franje grofa Draškovića.[370]

Ivan Kapistran I. sinu Antunu ostavlja dobra u Svetoj Heleni.[371] Sin Pavao umro je 1801. godine[372] te Ivan Kapistran I. u oporuci navodi da je Pavao boležljiv pa mu je potreban stalan liječnički nadzor, a i zbog izobrazbe kćeri potrebno je da boravi u Varaždinu. Zbog toga ga postavlja nasljednikom dobara u Imbriovcu, Brezju, Đelekovcu i Majakovcu, a također mu ostavlja i kuću u Varaždinu. Roku Korneliju ostavlja drugu kuću u Varaždinu i dobra u Kaniži i Ivaničevu.[373] Najstarijeg sina Pavla i njegovog sina Emerika – Mirka postavlja nasljednicima posjeda Čepin i obližnjih imanja Dopsin i Hrastin. Pavao je brata Roka Kornelija imenovao skrbnikom i čuvarom svoje djece.[374] Posjed Erdut sa Svetim Ladislavom Adamovich ostavlja sinu Roku Korneliju.[375]Adamovich je posebno cijenio sposobnost sina Antuna u vođenju posjeda te ga postavlja nasljednikom dobara u Aljmašu i Tenji.[376] Na nekoliko mjesta predlaže Pavlu i Roku Korneliju da bratu Antunu prepuste upravu i svojih posjeda uz određenu novčanu

[365]Isto, str. 119., čl. 6.
[366]Isto, str. 121., čl. 2.-3.
[367]Isto, str. 149., čl. 59.
[368]Isto, str. 123., čl. 9.
[369]Isto, str. 123. – 125., čl. 10.
[370]Isto, str. 125., čl. 11.
[371]Isto, str. 125., čl. 12.
[372]Obiteljsko rodoslovno stablo obitelji Adamovich de Csepin, izradio Nikola barun Adamovich de Csepin ml., Zagreb 2010.
[373]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 125. – 127., čl. 13. – 14.
[374]Isto, str. 129., čl. 18.
[375]Isto, str. 135., čl. 29.
[376]Isto, str. 129. – 131., čl. 20.

naknadu. Određuje da se podjela posjeda sukladno oporuci ima provesti u djelo tek nakon smrti njegove supruge Judite.[377]

Iz oporuke se naslućuje da kupovina Erdutskog vlastelinstva nije prošla bez problema te da se Adamovich sudi s nasljednicima obitelji Palfy oko gospoštije Erdut.[378] Erdutski posjed u sudskom sporu pripao je zasigurno obitelji Adamovich jer se spominje podjela posjeda Erdut među članovima obitelji Adamovich 1832. godine.[379] Adamovich oporukom sinovima omogućuje međusobnu zamjenu posjeda uz uvjet da se sva trojica zajednički dogovore.[380] Kao što nasljednicima ostavlja posjede, također im ostavlja i dugove, čiji popis prilaže oporuci, no on se nažalost nije sačuvao.[381] Pod kaznom razbaštinjenja zabranjuje nasljednicima da rade stvari na štetu ostalih nasljednika. Ako se to dogodi, daje za pravo ostalim nasljednicima da zaposjednu imanje „tog rasipnika“ unatoč pravnom lijeku.[382]

U kodicilu je opozvano nasljedstvo dobra Sveta Helena koje je pripalo sinu Antunu te je namijenjeno nasljednicama u ženskom spolu. Isto vrijedi za nasljedstvo Roka Kornelija u Kaniži. Njima će to biti nadoknađeno posjedima u Slavoniji. Ivan Kapistran I. i supruga su mišljenja da će kćeri ako u nasljedstvo dobiju dio nepokretnih dobara „lakše naći muževe i lakše odgojiti djecu.“[383]

Sukladno s tim odlučili su da Marijana, Antunova kći, u nasljedstvo dobije posjed u Svetoj Heleni, s tim da je dužna isplatiti polovicu posjeda sestričnama, tj. Pavlovim kćerima.[384] Dobra u Kaniži, Ivaničevo s Imbriovcem i Đelekovcem, dobit će tri Pavlove kćeri: Karolina, Josipa i Marjana.[385]Adamovich misli da će one naslijediti premalo pa su im nasljednici dobara u Slavoniji dužni isplaćivati godišnju rentu. Toga su oslobođeni Mirko i Ivan Kapistran II. jer su naslijedili najmanji dio posjeda. Supruzi pokojnog sina Pavla omogućeno je da živi na obiteljskom posjedu sve dok je udovica i da uživa sva udovička prava.[386] Kao i u oporuci, navodi da se podjela posjeda u djelo može provesti tek nakon smrti njegove supruge, a njoj

[377]Isto, str. 133., čl. 25.
[378]Isto, str. 135., čl. 28.; str. 137., čl. 37.; str. 138., čl. 38; str. 138., čl. 40.
[379]Ivan Erceg, Pregled diobe Adadamovićevih posjeda u Slavoniji (početak 19. st.) Acta historico – oeconomica, vol. 25 – 26, Zagreb 1998., str. 64.
[380]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 135., čl. 33.
[381]Isto, str. 139., čl. 42.
[382]Isto, str. 139., čl. 41.
[383]Isto, str. 159.
[384]Isto, str. 161., čl. 2.
[385]Isto, str. 161., čl. 3.
[386]Isto, str. 161., čl. 5.

predlaže da upravu posjeda povjeri sinu Antunu. Također određuje isplatu godišnjih iznosa za izdržavanje, obrazovanje i odgoj članova obitelji.[387]

Kao što i Ivan Erceg navodi, Antun je bio očigledno nagle naravi te ga otac i majka u oporuci mole da blago postupa s bratom Rokom Kornelijem i bratovom udovicom Terezijom i bratovom djecom. Potiče ga da se spomene da su ga otac i majka i više nego pomagali prilikom sklapanja braka kada su mu osigurali materijalnu pomoć, više nego što je dobiju i dobro stojeći grofovi. Ako se Antun suprotstavi ili pokuša izokrenuti smjernice oporuke, Adamovich opoziva sve što mu je dodijelio te mu daje samo 4 000 forinti ili u gotovu novcu ili u krčevini u Slavoniji.[388]Adamovich i 1804. godine izražava strah od ponovnog povratka Osmanlija pa određuje da, ako Slavonija bude ponovno osvojena, a Hrvatska ostane pošteđena, nasljednici u muškom spolu novom diobom dobara trebaju pojedinačno dobiti dio dobara u Hrvatskoj.[389]

8.2.2. Gospodarenje

Adamovich nasljednike upućuje da su posjedi u Hrvatskoj površinom i kakvoćom u lošijem položaju od onih u Slavoniji. Taj nedostatak nadomještaju veća urbarijalna davanja koja su u Hrvatskoj dvostruko veća nego u Slavoniji. Seljaci u Hrvatskoj ubiru godišnje dva puta plod sa svojih oranica, a cijena je uslijed Napoleonskih ratova porasla pa tako veća cijena nadomješta kvalitetu.[390] Tako se u Slavoniji vagan miješane pšenice prodaje za 45 krajcara, a u Hrvatskoj za jednu forintu i 30 krajcara.[391]

Adamovich preporuča nasljednicima da na mjestima gdje postoje šume te tamo gdje postoji mogućnost njihova širenja nikako ne dopuštaju naseljavanje pučanstva jer se prihodi od šuma ne mogu nadoknaditi oskudnim urbarijalnim prihodima. Nadalje, preporuča da je bolje da se drvo daje seljacima da ga sijeku i prodaju za ogrjev.[392] Sinovima preporuča da zadrže „sadašnje službenike“ koje je on već naučio poslu te im poimence navodi za što je koji službenik specijaliziran.[393]

8.2.3. Odnos prema službenicima

Zbog vjerne i odane službe Valentinu i Franji Mošinskom Adamovich poklanja kuće.[394] Špana Petra Lekića za vjernu službu nagrađuje zemljištem za kuću u Aljmašu te ga oslobađa

[387]Isto, str. 163., čl. 11.
[388]Isto, str. 171., čl. 31.
[389]Isto, str. 169., čl. 26.
[390]Isto, str. 121., čl. 4.-5.
[391]Isto, str. 123., čl. 5.
[392]Isto, str. 137., čl. 35.
[393]Isto, str. 147., čl. 54.
[394]Isto, str. 165., čl. 16., 17. i 17a

plaćanja desetine i gorice na postojeći vinograd. Daje mu i petinu prihoda od trgovine kako bi još više u nju ulagao.[395] Ako u sudskom sporu obitelj dobije „gospoštiju Erdut“, predlaže da se zadrže službenici Antun Bakonjić i Ivan Modrušan.[396] Predlaže i zadržavanje službenika Franje Czirakya, Jurja Nagya i Mihaela Vradya.[397] Upozorava sve nasljednike, a posebno Antuna, da vjerne službenike ne udaljuje iz službe, te da na njihovo mjesto ne dovodi bivše vitezove, službenike , niti vozače kola „postijone“. Oni u gospodarske poslove nisu upućeni, a upućeni su samo u lagodan život na štetu „naših sinova, unuka i ženske unučadi.“[398]

9. Adamovich i kapitalizam

Braudel smatra da je kapitalizam nadgradnja i da ga treba razlikovati od tržišne privrede jer u tržišnoj privredi proizvođač brine za uporabnu kvalitetu robe. U kapitalizmu proizvođača zanima samo dobit bez obziranja na tržišne zakone koji određuju vrijednost i kakvoću robe. Kapitalizam zanima samo vrijednost razmjene. Kapitalizam za Braudela predstavlja fenomen manjine jer su nositelji aktivnog kapitalizma u svim periodima bili malobrojni. U tržišnoj privredi prevladava konkurentnost. S druge strane, kapitalizam monopolom iskorištava i izaziva nejednakost razmjene. Ključan faktor kapitalističkog sustava kroz povijest nije tržište nego monopol. Monopoli su uvijek imali glavnu ulogu jer su bili nadzirani od strane najmoćnijih akumulatora kapitala.[399] Kapitalisti i kapitalizam postoje u malim količinama te se nalaze na vrhu piramide. Taj mali dio kontrolira veliku količinu kapitala koja se nalazi u bazi ekonomske piramide, tj. kapitalisti iz vrha društva kontroliraju privredu.[400]

Adamovicheva proizvodnja izlazi iz standardne feudalne proizvodnje. Ona postepeno gubi klasična naturalna obilježja, no postavlja se pitanje u kolikoj mjeri Adamovich svoju proizvodnju usmjerava prema kapitalističkom poslovanju. Više se ne proizvodi da bi se proizvod konzumirao isključivo unutar vlastelinstva, već je čitav proces usmjeren da se proizvod iznese na tržište. Takvom ekonomskom poslovanju morali su se prilagoditi ekonomija i organizacija proizvodnje.[401] Trgovina je bila krajnji cilj proizvodnje stoga se Adamovich trudio pronaći poslovne partnere kako bi robu mogao izvoziti i prodavati. Ne treba začuditi podatak da je podržao predstavku Karlovčanina Valentina Gollnera i sinova kojom traže

[395]Isto, str. 165. – 167., čl. 18.
[396]Isto, str. 167., čl. 19. – 20.
[397]Isto, str. 167., čl. 21. – 22.
[398]Isto, str. 169., čl. 22.
[399]Gross, Suvremena historiografija, str. 246. – 247.
[400]Isto, str. 249.
[401]Isto, str. 59.

osnutak „C. Kr. Komercijalnog društva“ za izvoz drveta i gospodarskih proizvoda preko Senja i Rijeke. Ova veza dokaz je protkanosti Adamovichevog poslovanja komercijalizmom. Gollner za Adamovicha predstavlja poslovnog partnera koji mu može pomoći u plasiranju proizvoda na vanjskom i unutarnjem tržištu.[402]

Kapital za Braudela predstavlja sumu kapitalnih dobara. No, što je kapitalno dobro? Kapitalno dobro je nešto stvarno te je ono rezultat prethodnog rada. To je, na primjer, polje s kojeg je uklonjeno kamenje. Kapitalna dobra također nastaju procesom proizvodnje. Kapitalnim dobrima ostaju jedino u slučaju da neprestano sudjeluju u ljudskom radu te da ga olakšavaju. Proizvodnja apsorbira i beskrajno stvara novi kapital, primjerice posijano žito će proklijati i stvoriti novo žito.[403] U Adamovichevom primjeru kapitalno dobro predstavlja zemljište isušeno od močvare, iskrčen te izravnat teren pogodan za agrikulturu.

Adamovichevi pravilnici pravi su primjerci kapitalističke literature jer se Adamovich trudi preuzetu (kupljenu, zakupljenu[404] i naslijeđenu) zemlju iz temelja promijeniti.[405] Želi uvesti red među službenike i kmetove, a pravilnom obradom zemlje želi ostvariti što veću materijalnu dobit. Braudel tvrdi da je potrebno promijeniti vlastelinski sustav ako se želi primijeniti kapitalistički sustav upravljanja posjedom. To znači da su ukinuta vlastelinstva ili da je vlastelin sam vizionar koji na sebe preuzima ulogu kapitalista te da su seljačke slobode regulirane.[406]Adamovich pravnu osnovu u odnosu prema seljacima ima u terezijanskom urbaru u kojem su regulirani odnosi između feudalca i kmeta. Mora postojati poslovna mreža po kojoj vlastelin robu može izvesti i dobro unovčiti.[407] To nam potvrđuju naputci iz Adamovichevih pravilnika u kojima on potiče službenike da pronalaze poslovne partnere te da kupuju robu koja se može kasnije dobro unovčiti. Ovo također potvrđuje Adamovicheva potpora Gollneru u osnutku društva za izvoz. Uvjet napredovanja također predstavlja racionalno upravljanje posjedom, pravilna sjetva i gnojidba.[408] Tu je Adamovich zasigurno kapitalist jer gotovo polovica svih odredbi iz njegovih pravilnika usmjerena je na to da službenike potiče na revan i racionalan rad, a pravilima im određuje gotovo sve segmente života. Gore navedene i

[402]Isto, str. 14.
[403]Fernand Braudel (dalje: Braudel), Igra razmjene 2 Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća (dalje: Igra razmjene 2), August Cesarec, Zagreb 1992., str. 265.
[404]Adamovich „iskorištava“ izbivanje baruna Prandaua iz Slavonije, koji u skladu s njemačkim modelom feudalizma zemlju daje u zakup te živi od rente i službe koju obavlja za vladara. (Braudel, Igra razmjene 2, str. 328.) Adamovich uzima u zakup Valpovačko vlastelinstvo te na njemu unapređuje poslovanje i stvara kapital.
[405]Braudel, Igra razmjene 2, str. 277.
[406]Isto, str. 277.
[407]Isto, str. 277.
[408]Isto, str. 277.

potkrijepljene tvrdnje Adamovicha svakako svrstavaju među kapitaliste, no kapitalist plaća radnike za obavljeni rad.[409] Adamovich ne mora plaćati radnike jer radove na vlastelinstvu kmetovi obavljaju besplatno – tlakom, a viškovi koji omogućavaju trgovinu do Adamovicha također dolaze besplatno – kmetskom desetinom. Upravo zbog toga tlaka i kmetski odnosi predstavljaju golemi motor u razvoju vlastelinstva.[410] Iako Adamovich koristi napredne kapitalističke metode u poboljšanju efikasnosti proizvodnih procesa na vlastelinstvu, ne možemo ga promatrati u potpunosti kao kapitalista već kao gospodarstvenika „na putu za kapitalizam."[411] Smatramo ga poduzetnikom koji imanje preusmjerava iz naturalnog u tržno-kapitalistički sustav. Na tom putu on iskorištava sve blagodati koje mu nudi feudalizam (kmetovi – tlaka i desetina) i kapitalizam (napredne ekonomske ideje).[412] Kao praktični ekonomist Adamovich je iskoristio i praktično i teorijsko znanje u razvoju poljoprivrede. Ulazak znanosti u poljoprivredu s ciljem njenog usavršavanja označava početak agrarne revolucije.[413]

Adamovichevi pravilnici pripadaju u europski korpus priručnika za savršenu domaćinsku ekonomiju. Građani u Zapadnoj Europi tijekom ranog novog vijeka kupuju zemljišne posjede oko gradova, a posjed na selu vlasniku omogućava redovnu isporuku živežnih namirnica. Upravo zbog toga cvjeta izdavanje domaćinskih priručnika, primjerice u Francuskoj knjiga „Poljodjelstvo i kuća na selu" (L' Agricultureet la maisonrustique) između 1564. i 1720. godine izašla je u 103 izdanja.[414] Veliki uspjeh u Francuskoj doživljavaju zemljišno – kapitalistička izdanja koja sugeriraju kako se brzo obogatiti, primjerice „Kako se brzo obogatiti poljoprivredom" (*L' Art de s'enrichir promptement par agriculture*) iz 1762. godine i „Kako povećati i sačuvati svoje dobro ili opća pravila za upravljanje zemljom" (*L'Artd'augmenteret de conserver son bien ou régles générales pour l' administration d'une terre*) iz 1784. godine.[415]

Klasičan primjer portreta kapitalista čini: racionalizacija, proračun, investicije i maksimalizacija dobiti. Iako Adamovicha možemo pronaći u svim navedenim odrednicama, on ipak nije kapitalist jer većinu svoje dobiti temelji na dobrima koja mu besplatno pripadaju od njegovih kmetova. No, zato ga možemo smatrati suradnikom kapitalizma jer svoju robu prodaje

[409]Isto, str. 278.
[410]Isto, str. 296.
[411]Isto, str. 278.
[412]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 57.
[413]Nikola Vučo, Ekonomska istorija sveta, Naučna knjiga, Beograd 1962., str. 74.
[414]Braudel, Igra razmjene 2, str. 312.
[415]Isto, str. 326. – 327.

na neviđeno, prodaje je unaprijed, uzima zajmove kako bi poboljšao poslovanje. Zbog svoje moći vlastelin je aktivan sudionik kapitalističkih procesa i preobrazbe.[416]

Povezivanjem i prožimanjem triju proizvodnih sektora proizvodnje i privređivanja ostvareni su bolji gospodarski rezultati i jačanje gospodarskog organizma vlastelinstva. [417] Adamovich vlastelinstvo vodi na temelju vlastite aktivne ekonomije, a proizvodnja je usmjerena proizvodnji za nepoznata i daleka potrošača, a ne više za vlastitu proizvodnju. U pravilnicima je naglasak stavljen na organizaciju, kvalitetu i racionalnost rada. Također se trudi svesti troškove proizvodnje na najmanju moguću razinu kako bi dobit bila što veća. Erceg mu odaje priznanje kao vrsnom ekonomistu praktičaru koji je svoje teorijsko znanje crpio iz tadašnje ekonomske literature.[418]

10. Zaključak

Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin (1726. – 1808.) bio je zbog svoje revnosti cijenjen službenik Virovitičke županije. Zahvaljujući odanoj službi stekao je priznanje Marije Terezije koja ga je imenovala kraljevskim savjetnikom (1762.). Dodijelila mu je Čepinsko vlastelinstvo (1766.) i pridjevak *de Csepin* (1770.). Između 1763. i 1773. te između 1776. do 1779. godine Adamovich je u zakupu držao Valpovačko vlastelinstvo. Njegov najsmioniji poslovni poduhvat bila je kupovina Erdutskog vlastelinstva 1778. godine za 340 000 forinti.

[416]Isto, str. 300.
[417]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 13.
[418]Isto, str. 22.

Adamovicha kao praktični ekonomist prikazan je na temelju gospodarskih pravilnika, tj. uputa koje je pisao upraviteljima zakupljenog Valpovačkog vlastelinstva (Privremeni naputak (za provizora), *Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko* i Pravilnik o ubiranju desetine) i naslijeđenog Vlastelinstva Sveta Helena (*Regulamentum domaniale*) te gospodarskih odredbi iz oporuke i kodicila. Adamovich u svojim pravilnicima bdije nad svim fazama proizvodnog procesa jer proizvod je namijenjen tržištu te kao takav mora biti standardizirane kvalitete. Glavnu odgovornost na zakupljenom i udaljenom obiteljskom imanju imaju upravitelji s ostalim vlastelinskim službenicima. Kako bi ih potaknuo na rad, Adamovich ih stimulira da budu odani i potiču trgovinu. Također propisuje i kazne za neposlušne kmetove i službenike.

Analizirani pravilnici uspoređeni su u Prilog 1. prema sljedećim odrednicama: dužnosti službenika (upravitelja, pandura i desetničara), zaštita imovine, odredbe o radu, zaštita šuma, mjere kojima Adamovich potiče trgovinu, kažnjavanje službenika i kmetova, poljoprivredne djelatnosti te odnos prema volovima i konjima. Usporednim čitanjem pojedinih odredbi iz četiri prikazana pravilnika može se uočiti da Adamovich primjenjuje ista načela u gospodarenju i zakupljenim (Valpovačko vlastelinstvo) i naslijeđenim tj. vlastitim posjedom (Vlastelinstvo Sveta Helena). Veliku odgovornost Adamovich polaže na službenike jer zbog udaljenosti Adamovich ne može biti stalno nazočan na vlastelinstvu te nadgledati proizvodne procese. Na oba vlastelinstva naglasak je jednako stavljen na zaštitu šuma i poticanje trgovine. Teško je usporediti četiri naizgled slična pravilnika jer veličinom, složenošću i sveobuhvatnošću pravilnik *Regulamentum domaniale* nadmašuje ostale ekonomske upute.

Proizvodnja na Adamovichevom posjedu prestaje biti standardna feudalna proizvodnja jer postepeno gubi klasična naturalna obilježja. Proizvod se ne proizvodi više kako bi se konzumirao isključivo unutar vlastelinstva, nego je čitav proces usmjeren da se proizvod iznese na tržište. Adamovich zahvaljujući feudalnim odnosima većinu dobara dobiva besplatno od kmetova, a ta dobra prodaje prema kapitalističkim pravilima. Zbog toga što svoju robu dobiva besplatno od kmetova Adamovich nije kapitalist. Iz navedenog razloga, Adamovicha smatramo suradnikom kapitalizma iako njegova proizvodnja ima sva obilježja početnog kapitalizma. Svoje praktično i teorijsko znanje iskoristio je kako bi postao aktivan gospodarski subjekt Slavonije u 18. stoljeću.

11. Popis literature i izvora

11.1. Popis literature

1. Adamček, Josip, Ekonomsko-društveni odnosi u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. stoljeću, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1981.
2. Bićanić, Rudolf, „Još jedna riječ o ekonomskoj povijesti“, *Zgodovinski časopis*, br.9, Ljubljana 1955.
3. Bićanić, Rudolf, „Ekonomska povijest među ekonomskim i historijskim naukama“, *Zgodovinski časopis*, br. 6-7, Ljubljana 1952. – 1953.
4. Bösendorfer, Josip, *Agrarni odnosi u Slavoniji*, JAZU,Zagreb 1950.

5. Bösendorfer, Josip, „Kolonija Ciprovčana u Osijeku“, *Narodna starina*, Vol. 11 No. 29, Zagreb1932.
6. Bösendorfer, Josip, „Pokojnici u kriptama osječkih crkava“, *Osječki zbornik,* sv. 1, Osijek 1942.
7. Bösendorfer, Josip , „Prvi dani u životu županije virovitičke poslije reinkorporacije (1745. – 1749.)“,u: *Rad JAZUbr. 206,* Zagreb 1915.
8. Braudel, Fernand, „Igra razmjene 2 Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća“, August Cesarec, Zagreb 1992.
9. Čoralić, Lovorka i Vrbanus, Milan, „Gospodarstvo“, u *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb 2013.
10. Erceg, Ivan, „Ekonomisti 18. stoljeća u feudalnoj Hrvatskoj“ *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. – 20. stoljeća,* Informator, Zagreb 1984.
11. Erceg, Ivan, „Ivan Kapistran Adamović, javni djelatnik, veleposjednik i ekonomist, pregled ekonomsko – povijesnog razvitka (18.st)“, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek 1996.
12. Erceg, Ivan, „Pregled diobe Adamovićevih posjeda u Slavoniji (početak 19. st.)“ Acta historico – oeconomica, vol. 25 – 26, Zagreb 1998.
13. Gaćina, Sonja i Ivanković, Grgur Marko, „Povijesni odjel“, u *Blago Muzeja Slavonije*, Muzej Slavonije Osijek, Osijek 1997.
14. pl. Getz, Darko, „Prilog poznavanju močvara Kolođvar i Palača u istočnoj Slavoniji – promjene u ekosustavu i ornitofauni nakon hidro – tehničkih intervencija u krajoliku“, *Povećalo – časopis za povijest i prosudbe o povijesnoj zbilji*, sv. 4-5-6-7, Beli Manastir 2012.
15. Gross, Mirjana, „Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja“ Novi liber, Zagreb 1996.
16. Gross, Mirjana, „Mostovi prema sintezi“,*Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1981.
17. Iveljić, Iskra, „Anatomija jedne velikaške porodice – Rauchovi“, FF press, Zagreb 2015.
18. Karaman, Igor, „Dva gospodarska pravilnika za feudalne gospoštije u Hrvatskoj i slavoniji oko godine 1800.“, *Starine*, br. 50, Zagreb 1960.
19. Karaman, Igor, „Gospodarske instrukcije i poslovni ugovori na Valpovačkom spahiluku u 18. i početkom 19. stoljeća“, *Zadružni arhiv Vojvodine*, Novi Sad 1959.
20. Karaman, Igor, „Privredni život banske Hrvatske“, SNL, Zagreb 1989.

21. Karaman, Igor, „Valpovačko vlastelinstvo, ekonomsko – historijska analiza“ JAZU, Zagreb 1962.
22. Karpati, Tibor, „Začeci ekonomske misli u Slavoniji“ *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. – 20. stoljeća,* Informator, Zagreb 1984.
23. Kolar – Dimitrijević, Mira, „Političko-kulturna djelatnost Rudolfa Horvata u Slavoniji“, *Rudofl Horvat, Slavonija I i II,*Slavonica, Vinkovci 1994.,
24. Lentić Kugli, Ivy, „Zgrade varaždinske povijesne jezgre“, Naklada Ljevak, Zagreb 2001.
25. Mažuran, Ive i Pavić, Hrvoje, „Čepin krajem 17. i tijekom 18. stoljeća“, *Essehist,* Osijek 2014.
26. Mažuran, Ive, „Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine“, Centar JAZU Osijek, Osijek 1988.
27. Novak, Zrinka, „Zapadna Europa“ u *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću,* Matica hrvatska, Zagreb 2013.
28. Pavić, Hrvoje i Šušak, Marin, „Čepinska sjećanja“, vlastita naklada – Hrvoje Pavić, Čepin 2008.
29. Pavić, Hrvoje, „Kolonija Ciprovčana u Osijeku s osvrtom na obitelj Adamovich de Csepin“, *Essehist,* sv. 4, Osijek 2012.
30. Petrić, Hrvoje, „Presjek kroz život i rad Mire Kolar-Dimitrijević“, *Mira Kolar i Podravina Zbornik radova sa skupa u povodu 80. obljetnice prof. dr. sc. Mire Kolar-Dimitrijević,* Koprivnica 2013.
31. Petrić, Hrvoje, „Prilozi poznavanju historiografije o gospodarskoj povijesti u Hrvatskoj“, u: *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene* zgodovine, Založba ZRC i Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana 2014.
32. Runjić, Anđelko, „Pogled na ekonomsko povijesno djelo Mije Mirkovića“, *Mijo Mirković Hommage uz 100. obljetnicu rođenja,* Prometej i Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2001.
33. Schumpeter, Joshep A., „Povijest ekonomske analize I“, Informator, Zagreb 1975.
34. Sršan, Stjepan, „Počeci isušivanja močvara u Slavoniji“, *Đakovački vezovi*, Đakovo 1986.
35. Stipetić, Vladimir, „Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.)“, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 22, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2012.

36. Stipetić, Vladimir – Vekarić, Nenad, „Povijesna demografija Hrvatske“, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2004.
37. Stipetić, Vladimir, „Preporuke za upravljanje slavonskim feudalnim posjedima“, u: *Povijest Hrvatske ekonomske misli (1298. – 1847.),* Golden marketing,Zagreb 2001.
38. Vitek, Darko, „Istočna Hrvatska“, *U potrazi za blagostanjem Hrvatske zemlje u 18. stoljeću,* Zagreb 2013.
39. Vörös, Márton, A Széchenyi tér regénye, Pecs 1963.
40. Vrbanus, Milan, „Društveno-ekonomske prilike u Slavoniji od 1690. do 1758. godine“, *Zbornik o fra Antunu Bačiću,* Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zavičajni muzej Našice, Franjevački muzej u Našicama, Franjevački samostan u Slavonskom Brodu i Grad Našice; Slavonski Brod – Našice 2013.
41. Vučo, Nikola, „Ekonomska istorija sveta“, Naučna knjiga, Beograd 1962.
42. Živaković – Kerže, Zlata, „Doprinos Ive Mažurana istraživanju gospodarske povijesti Slavonije, Srijema i Baranje“, *Književna revija – Časopis za književnost i kulturu,* God. 54., br. 3.-4., Osijek 2014.
43. Živaković – Kerže, Zlata, „Zastupljenost tema gospodarske povijesti Slavonije, Srijema i Baranje u hrvatskoj historiografiji (S primjerima i o odnosu prema temama iz historijske demografije)“ *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, FF press, Zagreb 2003.

.

11.2. Objavljeni izvori

1. Adamovics de Csepin, Antonius, „Tentamen publicum ex agrorum, pratorum, etvitumcultura“, UniversitateBudensi, 1778
2. Erceg, Ivan, „Adamovićev naputak o ekonomskom upravljanju veleposjedom“, *Acta historico – oeconomica,* vol. 19, Zagreb 1992.
3. „Kanonske vizitacije – Osijek i okolica (1732. – 1833.)“, (prir. i prev. Stjepan Sršan), knj. 5., Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2007.
4. „Kanonske vizitacije – Valpovačko – miholjačko područje (1730. – 1830.)“, (prir. i prev. Stjepan Sršan), knj. 3, Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2005.
5. „Osječki ljetopisi 1686. – 1945.“, (prir. i prev. Stjepan Sršan), Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek 1993.
6. Pavissevich Possegatis, Ioseph, „Fragmenta poetica – elogia, epitaphia“, Osijek 1793.

7. Piller, Matija i Mitterpacher, Ljudevit, „Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782. godine“, (prir. i prev. Stjepan Sršan), Povijesni arhiv u Osijeku ,Osijek 1995.
8. Sršan, Stjepan, „Zemljišna knjiga grada Osijeka (Tvrđa) 1687. – 1821.“, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek 1995.
9. von Taube, Friedrich Wilhel, „Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema; kako prema njihovom prirodnom svojstvu tako i njihovom sadašnjem ustrojstvu i novom uređenju u crkvenim, građanskim i vojnim stvarima“, (prir. i prev. Stjepan Sršan), Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2012.
10. „Virovitička županija“, priredile Ivana Horbec i Ivana Jukić, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002.

11.3. Neobjavljeni izvori

1. Baranya Megyei Levéltára, Copia Matricula babtisatorum I. ab anne 1686. – 1759.; i Mikrofilmta′r XV.15 I., 1707. – 1757.
2. Državni arhiv u Osijeku, Osobni fond: dr. Josip Bösendorfer (HR – DAOS – 1281), kut. 2 i 9.
3. Državni arhiv u Osijeku, Valpovačko vlastelinstvo (HR – DAOS – 476) Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko, kut. 118.
4. Državni arhiv u Osijeku, Valpovačko vlastelinstvo (HR – DAOS – 476). Pravilnik o ubiranju desetine (Instructiodecimatorum) (HR-DAOS-476) kut. 118.
5. Hrvatski državni arhiv, Ugarska dvorska kancelarija; Kraljevske knjige, sv. 30, str. 460. – 461.
6. Magyar országos levéltár, A Széchényi csalad, 29.55, Adamovics Janos (1786. – 1787.)

11.4. Ostalo

1. Obiteljsko rodoslovno stablo obitelji Adamovich de Csepin, izradio Nikola barun Adamovich de Csepin ml., Zagreb 2010.
2. Pismo Nikole baruna Adamovicha de Csepin ml., 21. prosinca 2011. godine i 6. srpnja 2013. godine
3. Sjećanje Nikole baruna Adamovicha de Csepin st., 2007.

12. Popis priloga

Prilog 1. – Usporedni prikaz pravilnika: Privremeni naputak (za provizora), *Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko,* Pravilnik o ubiranju desetine i *Regulamentum domaniale*

13. Popis slikovnih priloga

Slika 1. - Plemićki grb obitelji Adamovich iz 1714. godine (zbirka Nikole baruna Adamovicha de Csepin st., Zagreb)

Slika 2. - Povelja iz 1699. godine na kojoj se nalazi grb obitelji Adamovich istovjetan onom iz 1714. godine (zbirka Nikole baruna Adamovicha de Csepin st, Zagreb)

Slika 3. - Prva stranica pravilnika *Interlimalis instructio* iz 1769. godine (DAOs,Valpovačko vlastelinstvo (476) - k. 23, N 569, fasc VIII)

Slika 4. - Prva stranica pravilnika *Regulamentum domaniale* iz 1774 - 1775. godine(Muzej Slavonije Osijek, Povijesni odjel, P 1958)

Slika 5. - Kuća Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin u Tvrđi zvana *Bijeli konjić* (fotografirao Hrvoje Pavić, 2012.)

Slika 6. - Crkva Presvetog Trojstva u Čepinu (fotografirao Hrvoje Pavić, 2011.)

Slika 7. - Dvorac Adamovich – Mihalović (lijevo) i kurija Adamovich – Hermann (desno) u Čepinu, početak XX. stoljeća (vlasništvo Hrvoje Pavić, Čepin)

14. Prilog 1.

Usporedni prikaz pravilnika: Privremeni naputak (za provizora), *Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko,* Pravilnik o ubiranju desetine i *Regulamentumdomaniale*

Pravilnik	**Privremeni naputak (za provizora)**	***Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko***	**Pravilnik o ubiranju desetine**	***Regulamentumdomaniale***
Godina izdanja	**1769.**	**1776.**	**1776. – 1777.**	**1775.**
Dužnosti službenika	Provođenje državnih odredbi. Upravljanje narodom blažim sredstvima.	Zaštita vlastelinske imovine. Pravilna raspodjela tlake	Vođenje evidencije o kmetskim obvezama	Skrbiti o sigurnosti ljudi na vlastelinstvu, a zabranjeno im je primati mito i darove od kmetova.

(upravitelja, pandura i desetničara)	Trebaju se držati svog djelokruga aktivnosti. Trebaju čuvati vlastelinska regalna prava (šumu, lov i ribolov). Zabranjeno im je neovlašteno trgovati bez dozvole. Svaku štetu moraju nadoknaditi iz vlastitog dohotka. Službenici trebaju nadzirati ubiranje i skladištenje prirodnina.[419] Trebaju neprestano nadzirati rad kmetova.[420]	te pisanje izvješća o preostaloj i potrebnoj tlaci. Osiguravanje transporta sijena i drva. Prilikom obilaska vlastelinstva treba utvrditi skrivaju li kmetovi zabranjene stvari ili strance te obrađuju li pravilno zemlju. Trebaju nadzirati idu li kmetovi na rad s pripremljenim oruđem.[421]	i prikupljanje kmetske desetine. Određivanje kmetske desetine. Pažnja da kmetovi ne krijumčare žitarice i skrivaju desetinu. Praćenje proizvoda od sjetve, preko ubiranja do skladištenja. Zaštita vlastelinske imovine. Zabranjeno uzimanje više desetine od kmetova nego što trebaju dati.[422]	Voditi računa o iskorištavanju tlake.[423] Dužnosti upravitelji su da popravljaju ceste i zatrpati rupe na njima [424] te da nadgledaju radnike da ne potkradaju vlastelinstvo. [425] Svi službenici na imanju podložni su *dvorskom.*[426] Dužnost dvorskog je da sve svoje podređene vodi na misu.[427] Prilikom davanja žita na dug upravitelji trebaju provjeriti postoje li stari dugovi.[428] Kada upravitelji vide da je požeti „žitek“ suh, potrebno ga je hitro prevesti na suho.[429]
Imovina	Upravitelj treba skrbiti o stanju imovine.			Kada se netko primi u službu te se njemu daju određene stvari,

[419]Erceg, Privremeni naputak, str. 36.
[420]Isto, str. 37.
[421]Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko, (HR-DAOS-476) kutija 118.
[422]Pravilnik o ubiranju desetine (Instructiodecimatorum), (HR-DAOS-476) kutija 118.
[423]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 61
[424]Isto, str. 64., I/33.
[425]Isto, str. 64.-65., I/35.-37.
[426]Isto, str. 64.-65., I/41.
[427]Isto, str. 79., III/27.
[428]Isto, str. 92., VIII/1. – 2.
[429]Isto, str. 74., II/110.

	Potrebno je voditi inventar pokretne i nepokretne imovine te stoke. Svako oštećenje treba se javiti Adamovichu.[430] Ukoliko zemljište ostane bez vlasnika ono se pripaja alodiju.[431]			potrebno je odmah sastaviti i ispisati iz inventara tko je što zadužio te u kakvom je to stanju.[432]
Rad	Potrebno je voditi evidenciju o iskorištenoj i preostaloj tlaci te imati unaprijed pripremljen raspored tlake. Treba racionalno iskorištavati tlaku. Otkup tlake moguć je tek krajem godine. Kmetove je potrebno kontrolirati izvode li kvalitetno tlaku. Kmetove na posao treba uputiti s oruđem za dvostruki posao. Kmetove je zabranjeno zakidat i šikanirat.[433]			Adamovich ističe da je „dobra naredba duša svima poslom“ te upozorava upravitelje da se tlaka prije izvršenja mora kvalitetno odrediti i organizirati.[434] Prije primanja u službu svatko treba biti četrnaest dana na probi te mu se tek onda ukoliko zadovoljava može dati posao. [435] Preporuča da je bolje da se u službu uzimaju domaći seljaci i seljanke nego stranci, jer će stranci pokrasti vlastelinstvo i pobjeći.[436]
Zaštita šuma	Zabranjeno je krčenje hrastove žironosne šume, krčiti se smije samo šikara. Žirenje je ograničeno samo na one koji plate te	Prilikom zaticanja svinja u neovlaštenom žirovanju u hrastovoj šumi vlasniku treba oduzeti prvo jednu životinju,		Zabranjeno je puštanje životinja na ispašu pored šuma, jer tako se šumama može nanijeti velika šteta.[439] Dužnost dvorskog je jednom mjesečno obići sva mjesta gdje

[430]Erceg, Privremeni naputak, str. 36.
[431]Isto, str. 37.
[432]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 76., III/4.
[433]Isto, str. 37.
[434]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 64., I/30.
[435]Isto, str. 76., III/1.
[436]Isto, str. 76., III/2.
[439]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 93., IX/1.

	kojima to Adamovichdozovoli.[437]	drugi put dvije životinje, a treći put četiri životinje. Ako se svinje ne mogu istjerati iz šume potrebno je ljude upozoriti da paze na svinje, kao krajnju mjeru Adamovich predlaže *jednog csovikaSlobodnoje ubiti.*[438]		raste drveće kako bi utvrdio ima li štete.[440] Divlje voće i žir u šumi može se dati u zakup cijelom selu ili pojedincima.[441] Onoga tko se usudi ući rezati drvo u vlastelinske šume, treba kazniti s dva ili tri dana tlake s kolima.[442]Adamovich upozorava da upravitelji paze da seljaci samoinicijativno ne krče vlastelinske šume.[443] Kraljevskom odredbom zabranjeno je sjeći hrast. Adamovich upozorava da se drvo za ogrjev može pribaviti i u živici u krčevini, za luč je najbolje sjeći cerovo drvo.[444] Krčenje može dozvoliti samo Adamovich osobno, a svako nedopušteno krčenje treba se kazniti na sudu.[445] Gdje god se krči, potrebno je odmah izravnati jame da se mogu početi odmah sljedeće godine iskorištavati ili za krčenje ili za oranje.[446]

[437]Erceg, Privremeni naputak, str. 37.
[438]Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko, (HR-DAOS-476) kutija 118.
[440]Isto, str. 93., IX/2.
[441]Isto, str. 93., IX/3.
[442]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 93., IX/5.
[443]Isto, str. 94., IX/8. – 9.
[444]Isto, str. 95., IX/16.
[445]Isto, str. 95., IX/19.
[446]Isto, str. 110., XIV/4.

				Ako veliko korijenje nije potrebno za ogradu, neka se zimi loži te se tako mogu uštedjeti prava drva.[447] (Voćke) Potrebno je voćke očistiti od sitnih grana koje ne donose plod, nego samo crpe plodne sokove. [448] Adamovich navodi da je grijeh zapustiti voćke, a posebno ne osigurati grane koje su prepune ploda.[449]
Trgovina	Prilikom prodaje poljodjelskih plodova potrebno je Adamovichu napisati cijene, a konačno mišljenje daje Žitničarski ured. Službenici trebaju proučiti gdje je najbolja cijena. Adamovich traži da mjesečno vlastelinstvo mora priskrbiti 1000 forinti, tj. mjesečnu rentu.[450]			Upravitelj treba proizvode vlastelinstva prodati po što boljoj cijeni. Robu kupcu treba isporučiti po plaćanju. Ukoliko je u prilici treba kupiti robu koja se može prodati po boljoj cijeni.[451]
Kažnjavanje	Narodom treba upravljati blagim sredstvima. U slučaju prekršaja potrebno je osigurati pravedno suđenje na svim razinama.[452]	Pandura: Ukoliko rade tuđi posao a ne svoj pandure treba kazniti s 12 batina. Ukoliko kmeta poštedi	Ukoliko kmet prijavi i donese manje desetine bit će kažnjen s	Službenika: Službenicima je zabranjeno ići u krčmu, jer tamo ide „ili (da) se kurvari, krade ili drugač Boga bantuje.“ Kad ih se zatekne u krčmi treba

[447]Isto, str. 111., XIV/7.
[448]Isto, str. 97. – 98., X/4.
[449]Isto, str. 98., X/5.
[450]Erceg, Privremeni naputak, str. 38.
[451]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 62, I/23.-24.
[452]Isto, str. 41.

		(rodbinski ili prijateljski odnosi ili mito) tlake pandura treba kazniti s 32 batine. Za nedopuštenu sječu hrasta pandur će biti kažnjen s 32 batine, a za nedopušteno izvlačenje hrasta iz šume s 24 batine. Za psovanje, svađanje i opijanje pred pukom treba primiti od 6 do 24 batine. Kmetova: Adamovich zabranjuje da se kmetovi bespotrebno tuku. Ukoliko kmetovi pogriješe potrebno ih je prvo opomenuti, drugi put im majku opsovati, a treći ako pogriješe potrebno ih je kazniti s tri do četiri udarca vlastelinskom palicom.	12 batina.[454]	ih se kazniti s 12 palčija, a „kurvar ili dekla“ odmah se trebaju otpustiti iz službe.[455] Službenika treba kazniti stavljanjem u željezne okove ukoliko neopravdano kmetovima na dug daju vlastelinsko sijeno, žito i vino.[456] **Kmetovi:** Ukoliko na oranje iz budu poslana djeca, a upravitelj im dozvoli oranje, potrebno je upravitelja kazniti s dva groša od njegove plaće, a kmeta prvi put s 5 batina, a drugi put 12.[457] Kmetu se popravljanje pluga na polju prvi put oprašta, a drugi put ga se kažnjava sa 6, a treći put s 12 batina.[458] Kmeta treba kazniti stavljanjem u okova ako na vrijeme ne plati posuđeno sijeno, žito ili vino.[459] Ukoliko netko posječe voćku kazna je prvi put 12, a drugi put 24 udarca.[460] Pušenje je strogo zabranjeno u štali, štaglju i prilikom voženja sijena, kazna za to je 25 udaraca.[461]

[454]Pravilnik o ubiranju desetine (Instructio decimatorum) (HR-DAOS-476) kutija 118.
[455]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 79., III/25.
[456]Isto, str. 61., I/13.
[457]Isto, str. 72., II/95.
[458]Isto, str. 72., II/96.
[459]Isto, str. 62., I/21.
[460]Isto, str. 63., I/27.
[461]Isto, str. 77., III/6.

		Kmet treba biti kažnjen s 24 batine ukoliko zataji nedopušten izvoz drva iz šume.[453]		Tko ukrade konac i iglu treba biti kažnjen s 32 palčije.[462] Kmetove pijanice koji ne vode računa o ženi i djeci nego samo o alkoholu treba kazniti, prvi put sa 6, a kasnije s 12 paličija.[463] Onoga tko se usudi ući rezati drvo u vlastelinske šume, treba kazniti s dva ili tri dana tlake s kolima.[464]
Poljoprivredni procesi			Potrebno je paziti da se prilikom stavljanja krstova žita na kola zrnje ne osipa. Krstove žita potrebno je čvrsto povezati u snopove. Žitnice treba urediti i osigurati od neprilika. Žitarice se suše na povoljnom vjetru.[465]	Ostatke prethodno zasijanih kultura treba iskoristiti za gonjidbu.[466] Na mjestu gdje je bio kukuruz ili pšenica sljedeće godine treba saditi zelje ili lan.[467] Ako se pšenica ne bude dobro razvijala i rasla, neka žeteoci ne troše vrijeme na nju, nego neka je samo pokose.[468] Prije sjetve potrebno je žito iščistiti i prosijati. Na jedno jutro sije se dva vagnja žita, a ako je zemlja lošije kvalitete, onda se na jutro sije dva i pol vagnja žita.[469] Kad žito sazrije potrebno je da se na vrijeme pokosi, da ne ispadne zrno iz klasa jer se tako radi šteta

[453]Regulamentum Iliti Dusnoszt, i Ravnijanje Pandursko, (HR-DAOS-476) kutija 118.
[462]Isto, str. 79., III/31.
[463]Isto, str. 93., VIII/8.
[464]Isto, str. 93., IX/5.
[465]Pravilnik o ubiranju desetine (Instructiodecimatorum) (HR-DAOS-476) kutija 118.
[466]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 70., II/79.
[467]Isto, str. 70., II/82.
[468]Isto, str. 71., II/85.
[469]Isto, str. 71., II/86.

				vlastelinstvu. [470] U zimu kada se počnu otapati snjegovi potrebno je na zasijanim oranicama prokopati kanale da voda može otjecati s oranica.[471] Ukoliko se kukuruz sije pokraj puta ili šume, između njih potrebno je sijati sirak, da „niti ljudi, niti marva, niti ptice tako na kukuruz udaraju.“[472] Nije dopušteno uzeti desetinu od uzgoja kukuruza, dok od drugih žitarica može uzeti desetinu.[473] Kosidba treba početi početkom lipnja, a ne kasnije jer kasnije dolazi vršenje žita, oranje, pa naposljetku i sijanje.[474]
Volovi i konji				Volove i telad potrebno je hraniti sijenom, no treba paziti da otpadci od sijena ne zamute vodu.[475] Dužnost upravitelja je da se brine da put bude iskrčen do korijena, kako volovi ne bi nastradali kada vuku teret.[476] Volovima koji u ljeto cijeli dan rade treba osigurati mirnu ispašu

[470]Isto, str. 71., II/90.
[471]Erceg, Ivan Kapistran Adamović, str. 72., II/92.
[472]Isto, str. 74., II/107.
[473]Isto, str. 75., II/118.
[474]Isto, str. 80., IV/3.
[475]Isto, str. 86., VI/1.
[476]Isto, str. 86., VI/4.

				noću na ograđenim travnjacima.[477] Telad treba čuvati na sigurnom, kako ih bikovi ne bi napali. [478] Volove i junce treba tako uparivati u jarmove da u paru bude jači s jačim, a slabiji sa slabijim.[479] Volovi meso na sebe počinju primati tek nakon Božića, pa ih tek od tada treba hraniti boljim sijenom.[480] Ako se u blizini može obaviti neki posao s konjima, neka se nikako ne prežu volovi, jer volovi čine veći trošak jer su sporiji.[481] Svakoj marvi starijoj od godine dana o Đurđevu treba se zabilježiti starost i pripadnost vlastelinstvu.[482] U zimu, posebno kad je poledica, treba potkivati konje.[483] Kad konji vrše neka im se ne naređuje nikakav drugi posao te neka uvijek od posla počivaju jedan dan.[484]

[477]Isto, str. 86., VI/7.
[478]Isto, str. 88., VI/10. – 21.
[479]Isto, str. 88., VI/26.
[480]Isto, str. 108., XII/1.
[481]Isto, str. 89., VI/38.
[482]Isto, str. 90., VI/39.
[483]Isto, str. 91., VII/4.
[484]Isto, str. 91., VII/5.

15. Slikovni prilozi

Slika 1.

Plemićki grb obitelji Adamovich iz 1714. godine (zbirka Nikole baruna Adamovicha de Csepin st., Zagreb)

Slika 2.

Povelja iz 1699. godine na kojoj se nalazi grb obitelji Adamovich istovjetan onom iz 1714. godine (zbirka Nikole baruna Adamovicha de Csepin st, Zagreb)

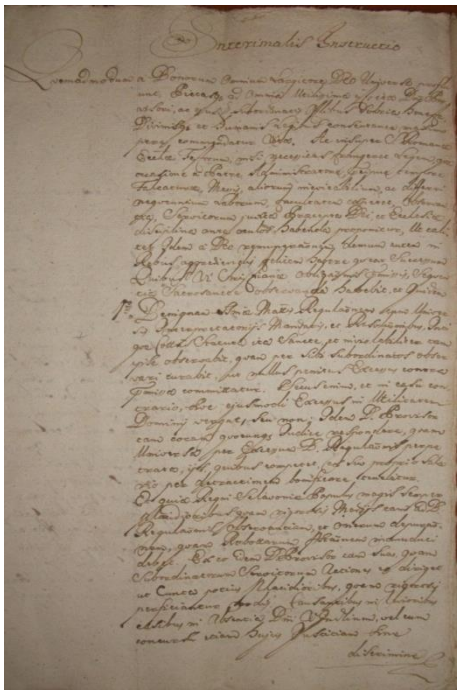

Slika 3.

Prva stranica pravilnika *Interlimalisinstructio* iz 1769. godine (DAOs,Valpovačko vlastelinstvo (476))

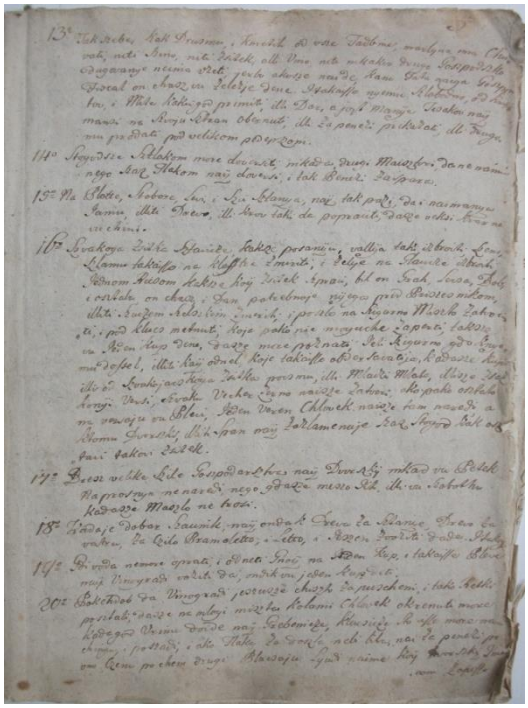

Slika 4.

Prva stranica pravilnika *Regulamentumdomaniale*iz 1774 - 1775. godine(Muzej Slavonije Osijek, Povijesni odjel, P 1958)

Slika 5.

Kuća Ivana Kapistrana I. plAdamovicha de Csepin u Tvrđi zvana *Biijeli konjić* (Fotografirao Hrvoje Pavić, 2012.)

Slika 6.

Crkva Presvetog Trojstva u Čepinu(Fotografirao Hrvoje Pavić, 2011.)

Slika 7.

Dvorac Adamovich – Mihalović (lijevo) i kurija Adamovich – Hermann (desno) u Čepinu, početak XX. stoljeća (Vlasništvo Hrvoja Pavića, Čepin)